

Lietuvų totoriai

Nr.9-10(80-81) 2004 m. rugsėjo-spalio mėn. Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos laikraštis
www.tatary-litwy.8k.com Leidžiamas nuo 1995 m sausio mėn.

Vaikų mokomoji religinė vasaros stovykla Trakuose

Inesa MAŽITOVA

Rugpjūčio 8 d. Trakų rajone, nuostabioje poilsiavietėje rinkosi vaikai su savo tėveliais į rengiamą vaikų mokomąją religinę vasaros stovyklą. Šiais metais mokomoji religinė stovykla tęsėsi visą savaitę. Šią stovyklą organizavo Lietuvos musulmonų Jaunimo Bendrija. Rinkosi vaikai, kurie norėjo ne tik išmokti, bet taip pat ir pagilinti savo žinias, padėti kitiems. Stovykloje dalyvavo vaikai iki 17 metų. Susirinko 70 vaikų iš skirtingų Lietuvos vietovių. Atvyko vaikai iš Klaipėdos, Kauno, Trakų, Alytaus, Raišių, Vilniaus, Nemėžio, 40 totorių kaimo, Grigiškių ir t.t. Atvyko nemažai pirmą kartą tokio pobūdžio stovykloje dalyvavusių vaikų. Taigi vaikams buvo galimybė vėl susitikti su savo draugais ir taip pat susirasti naujų draugų iš kitų miestų.

Pirmą dieną vyko atvykusių vaikų registracija, paskirstymas po kambarius, bendras susipažinimas, stovyklos programos pristatymas, vaikų paskirstymas į grupes. Jau kitą dieną po pusryčių vaikai rinkosi į pamokas, kurios prasidėjo 10 val. Buvo pravedamos trys pamokos: Islamo istorija, Malda, Koranas. Taigi, per šias disciplinas buvo mokoma isla-

(Nukelta į 5-ą psl.)

LIETUVOS TOTORIŲ IR KARAIMŲ ISTORIJA BEI AGROTURIZMAS: KAS BENDRO?

Galimas SITDYKOVAS

Agroturizmas, Lietuvoje vadinamas kaimo turizmu, dažniausiai įsivaizduojamas kaip poilsis gamtoje, apimantis medžioklę, žvejybą, maudynes upėje ar ežere, ekologiškai švarūs pienas, mėsa, daržovės bei vaisiai, išauginti valstiečio ūkyje, grybavimas ir uogavimas, šviežias, grynas oras. Ką dar galima pridurti? Dar priedo sauna arba rusiška garinė pirtis, kaip kam patinka.

Rugsėjo mėnesį Vilniuje vykęs Lietuvos-Lenkijos mokslinis seminaras parodė, jog kaimo turistui pateikiamų paslaugų sąrašą reikia papildyti dar nemažu paslaugų skaičiumi. Seminaro dalyviai pabuvojo Antano Gedvilo sodyboje, primenančioje kone šiuolaikinę poilsio bazę, ir sužinojo, kad kaimo turizmo mėgėjai taip pat gali užsiimti aviamodelizmu, žirgų sportu, paskraidyti oro balionu bei paplaukioti jachta. Sodybos šeimininko vizitinėje kortelėje pavaizduoti 15 vien pagrindinių agroturizmo pramogų ir paslaugų.

Prie Nemežio mečetės muedzinas Janas Vilčinskis ir vienas iš konferencijos organizatorių - Michal Treščynski

(Nukelta į 3-ią psl.)

Prisiminimai iš III Pabaltijo valstybių, Baltarusijos bei Kaliningrado srities musulmonų jaunimo suvažiavimo

Ismailas Jakubovskis, VU magistrantas

Taip sutapo, kad kai šių metų rugpjūčio 8-16 dienomis Trakuose vyko vaikų religinė musulmonų poilsio vasaros stovykla, tuo pačiu metu, rugpjūčio 8-14 dienomis, Lenkijoje, Novogrode, netoli Lomžos miestelio, vyko III mokslinis seminaras pavadinimu „III Pabaltijo valstybių, Baltarusijos bei Kaliningrado srities musulmonų jaunimo suvažiavimas“. Jį surengė Pasaulio Musulmonų Jaunimo Sąjūdis kartu su Lenkijos Respublikos Religine Musulmonų Sąjunga. Šiomet į šį renginį suvažiavo jaunimas iš Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos, Estijos.

Nors ten praleidome nedaug laiko, tačiau išpūdžių buvo tikrai nemažai, todėl

norėtusi daug papasakoti, tad pradėsiu viską nuo pat pradžių. Mūsų Lietuvos delegacija iš Kauno išvažiavo sekmdienį 9 valandą ryto. Iš Lietuvos mūsų išvažiavo: Danielius Dzenajavičius, Remigijus Kilius, Eduardas Mažitovas, Emilis, Ernestas ir Elminas Jakubauskai ir aš. Išvažiavome pilnais dviem automobiliais. Kartu su mumis išvažiavo du svečiai iš Estijos: senas Lietuvos musulmonų jaunimo draugas Ildar Muchamedšin su savo giminaičiu Rifkatu Garaevu. Jie atvažiavo į Lietuvą šiek tiek anksčiau, kad galėtų važiuoti kartu su mumis. Taip, visa didele koman-

(Nukelta į 2-ą psl.)

Prisiminimai iš III Pabaltijo valstybių, Baltarusijos bei Kaliningrado srities musulmonų jaunimo suvažiavimo

(Atkelta iš 1-o psl.)

da, linksmi ir nusiteikę sužinoti ką nors naują apie Islamą, išvažiavome į Lenkiją. Kelionė buvo sėkminga, todėl jau apie 13 valandą buvome vietoje. Ne už ilgo atvažiavo ir autobusas, iš kurio išlipo visas pulkas geranoriškų jaunuolių.

Norėtusi pabrėžti, kad jei seminaro pavadinime pavartotas žodis „jaunimas“, tai dar nereikia, kad ten negali dalyvauti niekas kitas be paauglių ir labai jaunų žmonių. Islamas – tai ne kokia nors kalba, kuriai išmokyti reikalinga jauna gera atmintis, bet tai iššūkis mąstymo, gyvenimo būdas. Islamui gi nėra amžiaus ribų: norint tapti geru musulmonu, jo galima ir reikia mokytis, įsisavinant jį visą savo gyvenimą. Todėl seminare dalyvavo ne tik paaugliai (maždaug nuo 13 metų), bet ir jauni žmonės (kažkur iki 30 metų).

Taiigi, mus apgyvendino nuostabiame viešbutyje pavadinimu „Zbyszko“. Tai viešbučio ir restorano kompleksas. Jame mums buvo labai patogiu, nes jis apstatytas geros kokybės baldais, yra aukštos klasės restoranas, įrengta treniruoklių salė, šalia viešbučio yra nedidelis baseinas ir trys žaidimų aikštelės (futbolo, krepšinio ir tinklinio), o aplink jį supa žolė apaugę laukai, pereiną į mišką. Netoliese teka nedidelis upelis, kurio nuo viešbučio beveik nesimato. Taip pat netoli viešbučio yra tarp aikštelių esanti pastogė, po kuria vakarais mes visi kartu vakarieniaudavome. Taip pat prie viešbučio yra geras privažiavimas, o prie pat jo yra įrengta automobilių stovėjimo aikštelė. Kaip jau sakiau, miestas, kuriame pastatytas šis viešbutis, vadinasi Novogrod. Jis yra 15 km į Vakarus nuo Lomžos ir stovi ant aukštumos šlaito, šalia vietos, kur Pisos upė įteka į upę Narew. Ši vietovė yra dalis lygumų Kurpie su pievomis, laukais ir miškais, sudarančiais jai būdingą vietovaizdį. Šiuo atžvilgiu viešbutis puikiai derinasi tiek su išorine aplinka, išsiskirdamas joje savo grakštumu ir didingumu, tiek su vidine. Kalbant apie viešbučio vidų, reikia pasakyti, kad mums skirtas patalpas sudarė jaukūs kambariai, kuriuose mes gyvenome po kelis žmones, bei juose esančios dušo ir tualetų patalpos. Bendras patalpas sudarė keletas atskirų kambarių, esančių šalia erdvios salės.

Beveik visą mūsų buvimo viešbutyje laiką visus seminaro dalyvius maloniai kuravo Lenkijos muftijus Tomasz Miskiewicz. Visų mūsų vardu norėčiau jam už tai labai padėkoti.

Per visą seminaro laiką mums dėstė trys šeichai, atkeliavę tiesiai iš Saudo Arabijos - paties Islamo lopšio. Tai labai draugiški ir nuoširdūs vyrai, iš kurių veiksmų ir emocijų aiškiai matėsi, dėl ko jie čia atvažiavo. Jie dėstė mums su visu atsidavimu.

Kadangi šiame seminare-suvažiavime aš dalyvavau pirmą

kartą, galėčiau jį palyginti tik su Lietuvoje

organizuojamomis vaikų religinėmis musulmonų vasaros poilsio stovyklomis, kuriose ne vienąsyk pats esu dalyvavęs. Čia buvo dvigubai daugiau pamokų, t. y. ne trys kaip pas mus, o šešios. Be to, buvo konsultacinių pamokų ir bendrų pokalbių. Pagrindiniais vertėjais šiame suvažiavime buvo Estijos islamiškos parapijos muftijus Ildar Muchamedšin ir Kauno mečetės imamas Romas Jakubauskas. Į lenkų kalbą versdavo studentas iš Ingušijos Ahmed Džantamirov.

Per pamokas mes mokėmės Islamo istorijos, Korano skaitymo, kasdieninės maldos (saliat/namaz) sudedamųjų maldų, judesių, kitų Islamo papročių ir taisyklių. Visa tai mane labai įkvėpė, suteikė naujų jėgų, naujų gyvenimo vilčių bei pasitikėjimo savimi ir savo gyvenimo ateitimi. Tarp pamokų buvo pora valandų sportui bei laisvalaikiui, kurių metu galima buvo prasimankštinti, pabėgioti, pažaisti, pabendrauti, pasportuoti treniruoklių salėje, pagulėti arba, galų gale, pamiegoti, ką aš kartais ir darydavau, nes pamokos, konsultacijos, pokalbiai ir nemažos namų užduotys visgi išvargindavo. Kaip įprasta musulmonams, auštant keldavomės rytiniam namazui, o paskui vėl eidavome miegoti. Prabudavome apie 8 val. ryto, ne už ilgo mūsų jau laukė skanūs pusryčiai, patiekti ant švediško stalo, kai galima prisirinkti ir suvalgyti tiek, kiek tau reikia, kad būtum sotus ir žvalus. Mus aptarnaudavo labai paslaugūs „Zbyszko“ restorano padavėjai. Nuo 9 val. ryto mūsų jau laukė pirmoji pamoka, ir taip kasdien nuo sekmadienio vakaro iki šeštadienio pietų. Šeštadienį po pietų mūsų laukė patikrinimo egzaminas, atsisveikinimo susirinkimas ir dovanos. Atsisveikinę mes išsiskyrėme: vieni į autobusą, kiti į automobilius. Białystoke mes vėl neilgam susitikome ir galiausiai atsisveikinome ilgam.

Mes rašome baigiamąjį testą - žinių patikrinimą.

Mūsų jaunimo grupelė.

Iš šio seminario man įsiminė vienas dalykas. Tai, kad šiame seminare iš Lenkijos ir Baltarusijos dalyvavo nemažai musulmonų, priėmusių Islamą visai neseniai. Tai nudžiugino ir nuvylė mano širdį: viena vertus, aš džiaugiausi, kad pasipildė mūsų, musulmonų, gretos naujais stipriais siela ir kūnu žmonėmis, einančiais teisingu keliu, bet, kita vertus, aš gailėjausi, kad mažai matau tradicinių šių vietovių musulmonų – totorių.

Galbūt tai tik sutapimas, galbūt specialiai buvo nusiųsti tie, kurie dar nėra stiprūs savo tikėjimu, kad galėtų sudalyvauti ir įtvirtinti naują tikėjimą kitų tautų atstovai, – tai, be abejo, gerai, tačiau gali būti ir tai, kad iš tikrųjų mus veikia stipri asimiliacija, atnešanti nemalonus savo vaisius.

Bet kuriuo atveju, aš džiaugiuosi pabuvojęs tokia renginyje, trokštu vėl ten nuvažiuoti ir kviečiu bei patariu visiems

LIETUVOS TOTORIŲ IR KARAIMŲ ISTORIJA BEI AGROTURIZMAS:

(Atkelta iš 1-o psl.)

Dar daugiau, seminario metu tapo akivaizdu, jog agroturizmas, kaip bet kuris kitas žmogus “ne vien tik duona sotus”. Agroturistus taip pat traukia kultūrinis ir istorinis šalies ar regiono paveldas. Lenkijos kaimo turizmo mėgėjams Vilniaus kraštas patrauklus tuo, jog iki II-ojo Pasaulinio karo buvo Lenkijos teritorijos dalis, o viduramžiais Lenkija ir Lietuva sudarė vieną federacinę valstybę – Žečpospolitą. Todėl čia ryškūs Lenkijos kultūros veikėjų pėdsakai. Paminėsime, jog seniausia Lietuvos ir Rytų Europos aukštojo mokslo įstaiga – Vilniaus universitetas, neseniai paminėjęs savo 425-metį, buvo įkurtas Lenkijos karaliaus Stepono Batoro ir daugelį metų buvo vadinamas jo vardu.

Dėl istorinių metamorfozių buvusios Žečpospolitos teritorijoje susikūrė trys valstybės – Lenkija, Lietuva ir Baltarusija. Tokiu būdu, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės totoriai, taip vadinami Lietuvos totoriai ir karaimai, atsikėlę į Lietuvą prieš 600 metų, atsidūrė trejose valstybėse.

Šis seminaras buvo unikalus tuo, kad jo organizatoriai ir dalyviai atkreipė ypatingą dėmesį į Lietuvos totorių, kurie iki šiol kompaktiškai gyvena atskirose vietovėse, istoriją ir kultūrą. O Švenčionių rajone, Vilniaus rajone – Nemėžio ir Keturiasdešimt totorių kaimuose veikia totorių bendruomenės, išliko senos medinės mečetės, kapinės. O Trakuose, kur restauruota sena Lietuvos kunigaikščių pilis, iki šiol gyvena karaimai, atvykę į Lietuvą iš Krymo kunigaikščio Vytauto kvietimu.

Teorinėje seminario dalyje dalyviai atidžiai iš klausė pranešimus apie Lietuvos totorių ir karaimų istoriją bei religines tradicijas, kuriuos skaitė Lietuvos totorių sąjungos pirmininkas, dr. Adas Jakubauskas, Vilniaus universiteto docentė, totorių rankraščių tyrinėjimo specialistė Galina Miškinienė.

Filologijos magistrė Natela Nasibova socialinių tyrimų pagrindu skaitė pranešimą apie Keturiasdešimties totorių kaimo kalbinę situaciją ir etninę savimonę. Pranešimą apie totorių visuomeninių organizacijų veiklą nuo 1988 iki 2000 metų ruošė dr. Romualdas Makaveckas, nors pats seminare nedalyvavo. Šių eilučių autorius apsistojo ties totorių gyvenimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje istoriniais aspektais ir tautinės savimonės išsaugojimo problemomis.

Seminaro dalyviai neapsiribojo teoriniu susipažinimu su Lietuvos totorių ir karaimų istorija, bet taip pat pabuvojo pažintinėse ekskursijose Keturiasdešimties totorių kaime, Nemėžyje, kur apsilankė mečetėse ir musulmonų kapinėse, pabuvojo Trakų mieste, kur susipažino su karaimų kultūros bei religijos ypatumais, lankėsi Trakų istoriniame muziejuje, kuriame surinkti eksponatai apie karaimų istoriją ir karaimų maldos namus kinesę.

Įdomu tai, kad karaimų maldos namų pavadinimas kilęs iš arabiško žodžio “kanisa”, kuriuo arabai vadina nemusulmoniškų religinius pastatus. Karaimai išsaugojo gimtąją kalbą, tai buvo įmanoma dėl dviejų priežasčių. Pirma – dar iki atvykimo į LDK jie spėjo sukurti savo raštą, ir antra – jie išpažįsta savo religiją gimtąją kalba. Karaimų religija savo vieninteliu šaltiniu laiko Senąjį Testamentą ir dešimt įsakymų, išdėstytų jame. Kinesėje nėra šventųjų ikonų, pripažįstamas vienas Dievas, kaip visko Kūrėjas, ir kuris neturi bendrininkų. Kinesė išpuošta augaliniais ornamentais, altorius pastatytas pietų kryptimi ir iš

KAS BENDRO?

Seminaro dalyviai Nemėžio totorių kapinėse (miziare).

Seminaro dalyviai Trakų karaimų kenesėje.

jų dešinės ir kairės pusių, karaimų ir lietuvių kalbomis išrašyti dešimt Dievo įsakymų. Virš galvos iškilęs mėlynos spalvos kupolas, išsėtas ryškiomis geltonomis žvaigždėmis. Trakų kinesėje saugoma medinė dokumentų spinta, kurią 1933 metais karaimams padovanojo Lenkijos prezidentas Ignacijus Mostickis už didelius nuopelnus Žečpospolitai.

Daugelis Lietuvos žmonių dėl informacijos stokos mano, jog totorių ir karaimų ta pati religija, bendra kilmė. Tame yra dalelė tiesos, jei įskaitysime, jog karaimų kaip ir totorių kalbos priklauso tiurkiškų kalbų grupei, abi tautos jungia bendra 600 metų gyvenimo šiose žemėse istorija. Dabartiniu laiku Lietuvoje liko 250 karaimų, tiek pat – Lenkijoje, O pati didžiausia karaimų diaspora yra Kryme – 2,5 tūkstančiai.

Atgimimo metais Lietuvos totoriai ir karaimai, pratęsdami istorinę tradiciją, aktyviai rėmė lietuvių tautos kovą už Lietuvos valstybingumą atstatymą ir pelno lietuvių simpatijas.

Dauguma seminario dalyvių buvo Lenkijos mokslo institucijų ir turistinių organizacijų atstovai, turizmo vadybos specialistai. Žinoma, įvykęs seminaras suteikė visiems medžiagos ne tik buitinių, materialinių-techninių kaimo turistų, masiškai plūstančių iš Lenkijos į Lietuvą, poilsio sąlygų, bet taip pat ir kultūrinių-istorinių Vilniaus krašto, išskirtinai pasižymintio daugiacionaliniu kultūriniu paveldu, kurio ryškia ir unikalia dalimi yra Lietuvos totorių ir karaimų istorija, kultūra ir tradicijos, kaimo turizmo aspektų reklamai.

“Derviza” šventė Kijeve

Fatima BUINOVSKA

Šių metų rugsėjo 25-26 dienomis, Kijevo totorių kultūros draugijos ir jos pirmininko, Rustemo Abliatifo kvietimu, man teko lankytis Kijeve vykusioje Krymo totorių tautinėje šventėje “Derviza” (derliaus šventėje).

Iki Antrojo pasaulinio karo Krymo totoriai “Dervizą” šventė visuotinai. Tačiau dėl karo, deportacijos gyventojai pamiršo šią tradiciją. Šiandien vėl stengiamasi ją atgaivinti. Paprastai “Derviza” buvo švenčiama rugsėjo 22 dieną – per rudens lygiadienį. Prieš šventę reikėjo susitvarkyti namus ir kiemą, išvalyti ir aprūkyti dūmais tvartą. Šeiminkės kepė šiai progai skirtą ritualinę duoną. Šventė prasidėdavo imamo malda Aukščiausiam, buvo aukojamas avinas. Vėliau merginos apsiėngusios avikailiais paskelbdavo apie šventės pradžią. “Dervizos” metu buvo rengiamos “Kureš” – tautinės Krymo totorių imtynės, arklių lenktynės ir kitos linksmybės. Vaikinai supo merginas sūpynėse, moterys leisdavo rėtį nuo kalno, ir pagal tai spėliojo apie kitų metų derlių. Skambėjo tautinė muzika, buvo šokami tautiniai šokiai, rengiama mugė, kur savo dirbinius pardavinėjo liaudies meistrai. Šventė baigdavosi bendru šokiu “Choran”.

Iki “Dervizos” paprastai baigdavosi žiemkenčių sėja, piemenys sugindavo gyvulius iš kalnuose esančių ganyklų namo, šeiminkai jiems išmokėdavo atlyginimą. Buvo renkamas naujas vyriausiasis čabanas (piemu). Taigi, – “Derviza”- darbų užbaigimo, vestuvių pradžios laikotarpis.

Šiais metais šventė vyko Kijeve, vaizdingame parke ant Dniepro kranto. Šiame parke veikia Antrojo pasaulinio karo muziejus. Po atviro dangumi eksponuojama karinė technika, įkalnėje – “Tėvynės-motinos”, moters su kardu rankoje, skulptūra. Muziejų aplanko labai daug lankytojų – jaunimo ir pagyvenusių žmonių. Čia atvažiuoja vestuvių kortėžai, jaunavedžiai padeda gėlių prie nežinomo kareivio kapo. Skamba karo laikmečio melodijos, jau seniai užmirštos mūsų šalyje – “Ankštoje krosnelėje plazda ugnis”, “Trumpa naktis”, “Lakštingalos, netrikdykit karių”.

Šventė prasidėjo 15 val. atviroje estradoje. Vedėjai apie pasirodymus skelbdavo dviem kalbomis – ukrainiečių ir Krymo totorių. Šalia scenos veikė mugė, kurioje buvo galima įsigyti liaudies meistrų gaminių, pasigrožėti arba nusipirkti feskų – Krymo totorių galvos apdangalų, varinių indų kavai – “džeze”, rankų darbo kilimų ir kilimėlių. Gaila, kad visą laiką lijo lietus, nors tai nė kiek neišgąs-

Koncertuoja Krymo totorių folkloro ansamblis "Učansuv".

dino nei žiūrovų, nei artistų. Ir nors ant scenos susidarė balos, atlikėjai keitė vienas kitą, stebindami savo temperamentingumu ir jaunatvišku užsispyrimu. Koncerte dalyvavo Ukrainos festivalių laureatas – Krymo totorių dainų ir šokių ansamblis “Učansuv” (“Krentantis vanduo”), gastroliavęs JAV ir Turkijoje. Ansamblyje koncertuoja daugiau nei šimtas atlikėjų, iš kurių dauguma dirba profesionaliai Maskvos, Sankt-Peterburgo, Kijevo, Taškento scenose, Krymo totorių muzikiniame teatre. Ansamblio repertuare – apie 100 choreografinių, muzikinių, vokaliųjų kūrinių. Kolektyvo įkūrėjas ir vadovas – nusipelnęs Ukrainos kultūros darbuotojas Ali Alimovas, jaunystėje mokėsis kartu su žinomu šokėju Machmudu Esambajevu. Šiandien ansamblio vadovui jau virš 70 metų, tačiau jis vis dar kupinas jėgų, kūrybinių idėjų. Kai jis sužinojo, kad ir pas mus yra panašūs kolektyvai, sutiko atvažiuoti ir padirbėti su mūsų vaikais, išmokyti juos Krymo totorių šokių, atvežti savo kolektyvą į Vilnių.

Koncerto metu man, kaip Lietuvos totorių atstovei, buvo suteiktas žodis. Pasinaudodama šia galimybe, pasveikinau Krymo totorius su švente, nuoširdžiai padėkojau už kvietimą, perdaviau linkėjimus Lietuvos totorių vardu.

Po koncerto buvome pakviesti į vakaronę, vykusią turkiškame restorane, kur susirinko šventės dalyviai. Turiu pripažinti, man buvo labai malonu bendrauti su Kijevo Krymo totorių draugijos atstovais bei studentais, labai norinčiais susipažinti su mūsų jaunimu. Tarp kitko, kai bendravau su vietiniais žmonėmis ir ansamblio “Učansuv” atstovais, sužinojau, jog iš pat pradžių jie manė, kad aš vietinė, ir tik vėliau suprato, jog esu iš Lietuvos. Juos tai labai nustebino, nes kaip man prisipažino vėliau, veido bruožais esu panaši į Krymo totorę. Labai domėjosi mano atsivežtomis nuotraukomis ir jose kažką “atpažindavo”. Man teko ilgai pasakoti kaip Lietuvoje

švenčiamos religinės šventės, kiek Lietuvoje gyvena musulmonų, kokios mečetės, netgi parašyti nacionalinių patiekalų receptus.

Antroji diena buvo skirta susipažinti su Kijevo, tuo metu kaip tik šventusiu miesto dienas. Visur buvo daugybė žmonių, tačiau tai suprantama – juk Kijeve gyvena trys milijonai žmonių. Vyravo šventinė nuotaika – aikštėse vyko koncertai, gatvėmis traukė teatralizuotos eisenos. Prie šventyklų ir vienuolynų, kurių auksiniai kupolai stiebėsi į dangų ir skambėjo varpai, taip pat būriavosi žmonės.

Dvi dienos Kijeve prabėgo nepastebimai. Palyginus su triukšminga Ukrainos sostine, Vilnius pasirodė tylus. Iki šių dienų šiltai prisimenu tautiečius iš Krymo, su kuriais susipažinau. Labai norėčiau pakviesti juos į Vilnių – tai tikrai profesionalūs artistai. Ar atsiras tokia galimybė ir lėšos tam? Ant padovanotos afišos jie užrašė tokius palinkėjimus: „Alla sizge savluk bacht bersyn !!!“ – “Gėrio, taikos ir laimės! Atminkite savo šaknis“ – „Kentikajeva Zera“. “Su meile – Lietuvos totoriams, kilusiems iš Krymo, degdama dideliu noru susitikti – Kasarajeva Emine”. “Linkiu Jums, Lietuvos Krymo totoriai, neužmiršti, kad mes su Jumis, ir palaikome Jus. Su

Prasidėjo Ramadas

Kaip ir kiekvienais metais tikintieji Lietuvos totoriai pažymėjo Ramadano pradžią. Į pirmąjį Taraifą 2004 spalio 14-tosios vakarą jie rinkosi Keturiasdešimties Totorių, Nemėžio, Kauno mečetėse ir maldų salėje A. Vivilskio gatvėje Vilniuje. Pasninkas tęsis 30 dienų, per kurį žmonės turės galimybę kiekvieną vakarą susikaupti atlikdami Taravich maldą. Ramadano mėnesį vainikuos Ramadan Bairamo šventė, tradiciškai masiškai švenčiama didesnėse Lietuvos totorių gyvenvietėse.

“LT”informacija

Vaikų mokomoji religinė vasaros stovykla Trakuose

(Atkelta iš 1-o psl.)

mo pagrindų, šariato, mokoma skaityti ir išmolti mintinai Korano suras, atlikti malda. Stovyklos pabaigoje, turėjo įvykti bagiamasis vaikų žinių patikrinimas ir įvertinimas. Tad per pamokas dauguma vaikų labai stengėsi, kad vėliau gautų aukštesnį įvertinimą. Taip pat kiekvieną rytą vaikai turėjo keltis rytinei Fadžr maldai, tačiau daugumai tai nebuvo labai lengva, kadangi eidavo vėlokai miegoti. Tačiau stovyklautojai tvarkingai rinkosi kitoms maldoms. Netgi keletą kartų praversti malda teko ir mokiniams Artūriui ir Kęstui iš Alytaus.

Stovykloje po pamokų vyko įvairūs žaidimai, buvo praversti šachmatų ir šaškių turnyrai, futbolo ir tinklinio varžybos. Šaškių turnyre pirmą vietą tarp berniukų užėmė Aleksandras Krinickis iš Raižių, antrą – Eugenijus Gimbičis iš Vilniaus, trečią – Chusnutdin Arifhanov iš Vilniaus. Tarp mergaičių pirmą vietą laimėjo Evelina Radlinskaitė iš Kauno, antrą – Ada Ščiuckaitė iš 40 totorių kaimo, trečią – Emilija Krinickaitė iš Raižių. Šachmatų turnyre stipriausias buvo Albertas Mažitovas iš Kauno. Vaikai su dideliu užsidegimu dalyvavo organizuojuose turnyruose, varžybose, rungėsi tarpusavyje. Vaikai varžėsi taikliausių ir stipriausių varžybose.

Stipriausių konkurse nugalėjo Tomas Makaveckas, o taikliausias buvo Kęstas Rajeckas. Taip pat buvo organizuota ir viktorina-varžybos. Vaikai buvo suskirstyti į 3 komandas: varžėsi ir rinko taškus. Nugalėjo komanda, surinkusi daugiausia taškų, tačiau niekas neliko nuskriaustas: kitos komandos buvo apdovanotos paguodos prizais. Ši viktorina praėjo labai įdomiai ir linksmi, vaikai nuo juokos vos galėjo sulaikyti ašaras. Svarbiausia, kad tai subūrė visus stovyklautojus, o komandos draugai stengėsi palaikyti vienas kitą. Visa tai sudarė draugišką, malonią atmosferą.

Penktadienis yra šventinė diena, kai musulmonai turi eiti į mečetę klausytis penktadieninio pamokslų ir sustoti bendrai maldai. Taigi, šią dieną buvo organizuota išvyka į Kauno mečetę. Kauno mečetėje buvo skaitomas pamokslas (arab. khutba) apie maldos svarbą, apie paklusnumą savo tėvams, tarpusavio pagarbą ir pagalbą. Po to buvo praversta bendra penktadieninė malda. Vėliau autobusas su stovyklautojais išvyko į Trakus, kur vaikai turėjo galimybę pasivaikščioti prie Trakų pilies. Vakare grįžome į stovyklą pavargę, tačiau pilni išpūdžių. Stovykloje vaikų jau laukė skani vakarienė.

Virtuvėje darbavosi trys moterys, tačiau joms į pagalbą visada ateidavo

ir vaikai. Mielai talkininkaudavo tiek mergaitės, tiek ir vaikinukai.

Taip pat yra džiugu, kad daug stengėsi atvykęs ir vyresnio amžiaus jaunimas, kuris padėjo ne tik palaikyti tvarką, bet taip pat talkininkavo ir virtuvėje, praverdė kelias pamokas, padėjo organizuoti viktoriną, rungtynes. Ypatingai stengėsi merginos iš 40 totorių kaimo – Ema Šabanovič, Lolita Makevič, Farima Aidari iš Kauno, Svetlana Vilčinskaja iš Nemėžio, vaikinukai iš Alytaus.

Paskutinę stovyklos dieną vyko įgytų žinių patikrinimas ir įvertinimas. Džiugu, kad dauguma vaikų rimtai mokėsi per visą stovykos laiką ir parodė gerus rezultatus. Po pietų buvo paskelbti rezultatai, ir įvyko stovyklos uždarymas, į kurį atvyko vaikų tėveliai. Buvo išsakyti apibendrinimai apie stovyklą, apie vaikų pasiekimus ir pan. Vėliau buvo apdovanotas kiekvienas stovyklautojas, išklauses mokomąjį stovyklos kursą ir gavęs įvertinimą. Po to vaikai, tėveliai bei svečiai buvo pakviesti prie bendro saldaus stalo.

Tikimės, kad kitais metais daugiau tėvelių prisidės prie stovyklos organizavimo. Taip pat dėkojame Ali Aleksandrovič už paramą šiai stovyklai. Ir prašykime Allah viso kas geriausia mūsų vaikams ir naudokimės kiekviena gera proga

Kiek pasaulyje musulmonų?

Neseniai informacinis Interneto puslapis "Religija ir STI" pateikė statistinius duomenis, paimtus iš Oksfordo (Anglija) universiteto išleisto žinyno. Šiame žinyne, skirtame šiuolaikinei krikščionybės padėčiai lyginant su kitomis religijomis, pateikta ir medžiaga apie musulmonus. Toliau pateikiame duomenis apie musulmonus iš minėto žinyno.

Naujojo tūkstantmečio pradžioje Žemėje buvo 6 005 049 000 žmonių. Per XX-ąjį amžių žmonių skaičius žemėje išaugo beveik 4 kartus, o per artimiausius 50 metų padidės dar trečdaliu. Pagal specialistų skaičiavimus 2050 metais Žemėje gyvens apie 9 milijardus žmonių.

Pati didžiausia, bet ne dominuojanti religija yra Krikščionybė (33,0% visų gyventojų).

Penktadalis Žemės gyventojų išpažįsta Islamą (19,6% Žemės gyventojų).

13,4% išpažįsta Induizmą.

6,4% - Kiniečių tautinę religiją.

5,9% - Budizmą.

3,6% - tautines religijas.

1,7% - Naujas Azijos religijas.

Pateikti skaičiai vaizdžiai parodo pasaulio religinį pasiskirstymą. Bet religija yra dinamiška. Pilnam vaizdui reikia žinoti jos vystymosi dinamiką ir sugretinti ją su kitų religijų dinamika. Tokiu būdu sužinosime ne tik apie mūsų religijos gyvybiškumą, bet ir apie globalius religinius procesus.

Pagrindiniai skaičiai ir procesai:

I. Žemės gyventojai

Kasmet gimsta 124,3 mlj. žmonių, tai sudaro 2,05% Žemės gyventojų.

Kasmet miršta 52,7 mlj. žmonių, tai sudaro 0,87% Žemės gyventojų.

Gimstamumo ir mirštamumo skirtumas rodo tikrąjį žmonių prieaugį – 71,6 mlj. žmonių arba 1,18% Žemės gyventojų per metus.

II. Krikščionybė

Grynas krikščionių metinis prieaugis sudaro 20,7 mlj. žmonių – 1,04% krikščionių per metus arba 0,34% Žemės gyventojų (įskaitant tokius rodiklius kaip gimstamumas, perėjimas į krikščionybę, išėjimas iš krikščionybės į kitas religijas, mirštamumas).

Krikščionių daugėjimas yra perpus lėtesnis, nei likusių gyventojų (ne krikščionių) daugėjimas.

III. Islamas

Iš visų religijų, žmonių, išpažįstančių Islamą, skaičius auga sparčiausiai. Kasmetinį prieaugį sudaro 24,9 mlj. žmonių, 2,1% visų musulmonų arba 0,4% visų Žemės gyventojų.

IV. Judaizmas

Prieaugį sudaro 0,9% arba 0,13 mlj. (130 tūkst.) žmonių per metus.

Žmonijos pasiskirstymas pagal kontinentus (pagal gyvenamą vietą)

I. Azija

Azijos teritorijoje yra 50 šalių, kuriose

gyvena 3 696 988 087 žmonės, tai sudaro 61% visų žemės gyventojų ir beveik penkis kartus lenkia antrąjį pagal gyventojų skaičių kontinentą – Afriką.

II. Afrika

Afrika yra pirma pagal šalių skaičių – 60 šalių. Afrikoje gyvena 13% Žemės gyventojų arba 784 537 686.

III. Europa

Europa savo gyventojų skaičiumi ne daug atsilieka nuo Afrikos, t.y. tik 1 procentu - 728 886 949 žmonės arba 12% visų Žemės gyventojų. Europoje yra 48 šalys.

IV. Lotynų Amerika

46 Lotynų Amerikos šalių gyventojai sudaro 8,6% Žemės gyventojų (519137936).

V. Šiaurės Amerika

Priešpaskutinėje vietoje yra Šiaurės Amerika. Gyventojų – 309 631 092, tai sudaro 5% visų Žemės gyventojų.

VI. Okeanija

0,5% (30 393 392 žmonės) Žemės gyventojų gyvena Australijoje ir Okeanijos salose, 28 šalyse.

Religijų pasiskirstymas pagal kontinentus:

(Procentai nuo visų išpažinėjų skaičiaus)

Musulmonai: Afrika – 26,7%; Azija

ISTORIJS PUSLAPIAI

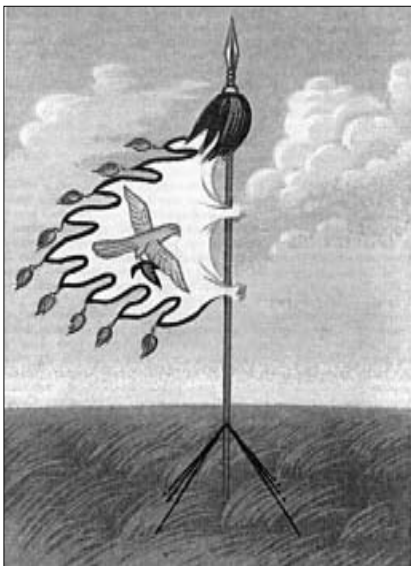
Gerbiami mėnraščio "Lietuvos totoriai" skaitytojai, kiekviena tauta gyva tol, kol prisimena savo šaknis. Lietuvos totorių istorija išnagrinėta pakankamai gerai nuo pat apsigyvenimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradžios, tačiau mes palyginti blogai žinome mūsų protėvynės – Aukso Ordos istoriją, iš kurios totoriai atvyko į LDK. Todėl jaučiame pareigą užpildyti šią spragą. Siūlome Jums straipsnių ciklą, parengtą remiantis Ravilio Amirchano knyga "Aukso Orda ir jos valdovai", išleista Kazanėje 2003 metais.

AUKSO ORDA IR JOS VALDOVAI**Iš kur atsirado Aukso Orda?**

Džučis, vyresnysis Čingis-chano sūnus, dar esant gyvam tėvui, pasižymėjo kaip talentingas karvedys ir patyręs valstybės veikėjas. Dėl šios priežasties iš užkariautų teritorijų jam buvo dovanota didžioji dalis, į kurią įėjo žemės nuo Altajaus kalnų, Vakarų Sibiro iki Volgos – Uralo regiono, ir toliau į Vakarus – be apribojimų. Ši didelė teritorija buvo pavadinta Džučio Ulusu (nuo žodžio "ulus" atsirado vėlesnis rusiškas terminas "volost"). Be to, vykdydamas tėvo valią, Džučis galėjo prisijungti žemes, "kurias savo kanopomis trypė jo arkliai". Džučis mirė šiek tiek anksčiau už Čingis-chaną (1227 m.), tačiau jo valdos nė kiek nesumažėjo, netgi, priešingai, išsiplėtė.

1229 metais mongolams užkariavus Vakarų Sibirą ir Pietų Uralo stepes, Džučio Uluso siena ėjo ties Jaiko (Uralo) upe. 1236 metais į jo sudėtį buvo įjungtos Pavolgio stepės, Volgos Bulgarija, o 1237 metais – stepės aplink Doną ir Juodąją jūrą, kiek vėliau – teritorijos iki pat Dunojaus. Tokiu būdu Džučio Uluso sienos rytuose driekėsi nuo Irtyšio upės, vakaruose – ties Dunojaus žemuma, pietuose siekė Derbentą (Dagestanas) ir Arraną (Pietų Azerbaidžanas), o šiaurėje – Volgos Bulgariją. Mokslininkų skaičiavimais, uluso teritorija nuo rytų į vakarus tęsėsi 5600, o iš pietų į šiaurę – 4000 varstų (varstas – šiek tiek daugiau už kilometrą).

Džučio Ulusui tapti didele valstybe

Čingis chano gimines veliava. Ravilio Chalilovo piešinys.

Čingis chanas. Viduramžių kinų miniatiūra.

(beje – pasaulinės reikšmės) padėjo Džučio sūnaus Batu veikla (rusiškuose šaltiniuose – Batyjaus). Batu žygių metu 1237 – 1238 metais užkariautos Riazanės, Vladimiro, Suzdalės ir Maskvos kunigaikštystės. 1240 metais užėmė Kijevą. Pajungęs savo valdžioje didesnę dalį Rusijos, Batu chanas patraukė į Vakarus. Jo vadovaujama kariuomenė sėkmingai kariavo Lenkijos, Čekijos, Vengrijos, Serbijos, Dunojaus Bulgarijos teritorijose. Priešakiniai mongolų kariuomenės daliniai prasiveržė prie Adrijos jūros krantų. Mongolų žirgų kanopų gausmas privertė drebėti visą tuometinį Vakarų pasaulį. Nuo užkariautojų spaudimo susvyravo Europos monarchų sostai. Šie žygiai daugelio tautų buvo suvokiami kaip pasaulio pabaiga, Paskutinio Teismo diena. Europiečius išgelbėjo atsitiktinumas: 1241 metais imperijos sostinėje Karakorume mirė vyriausiasis mongolų valdovas, kaganas (vyriausiasis chanas) Ugedėjus. Gavęs žinią apie kaganą miršį (toku metu būdavo nutraukiami bet kokie karo veiksmai), Batu pasuko savo kariuomenę atgal. 1242–1246 metais Batu chanas savo būstinę (ordą) įkūrė šalia Bulgaro miesto. Norėdami gauti iš chano rankų jarlyką (teisę valdyti), čia atvykdavo rusų, armėnų, bulgarų ir

kitų žemių kunigaikščiai. Po kurio laiko Batu orda perkeliama į naująją sostinę – Sarajų – Batu (kitas pavadinimas – Saraj al Machrus), dar po kurio laiko į Sarajų – Berke (Saraj al Džadid). Laikui bėgant Džuči Ulusas, paraleliai vadinamas Dešti

– Kipčaku, gavo pagrindinį pavadinimą – Altyn Urda – Aukso Orda. Su šiuo pavadinimu minėta valstybė ir įėjo į pasaulio istoriją.

Iki XIII a. septintojo dešimtmečio pradžios Aukso Orda buvo sudėtine Mongolų imperijos dalimi, sudarė ketvirtąją jos ulusą. Ordos chanai turėjo paklusti didžiajam kaganui, kurio sostinė buvo Karakorume, ir atiduoti jam dalį savo pajamų. Chano Mengu – Timūro valdymo laikais (1266–1282), Aukso Orda tapo savarankiška valstybe, nepripažįstančia didžiojo kagano valdžios. Skirtingai nei anksčiau, pradėjo kaldinti savo monetas su Džuditų tamga (ženklų).

Pagrindiniais Aukso Ordos gyventojais buvo kipčakai, kimakai, bulgarai, chazarai, mongolai, totoriai, slavai. Aukso Ordai buvo charakteringa klajoklinė gyvulininkystė, stipriai išvystyta žemdirbystė ir amatai. Joje klestėjo miestai, kurių buvo apie 150. Pagrindiniais iš jų buvo Saraj al Machsur,

Aukso Ordos epochos lengvasis ir sunkusis raiteliai. Remo Samsutdinovo rekonstrukcija.

Saraj al Džadid, Bulgaras, Džuketau, Azakas, Krymas, Ukekas, Madžaras, Mukša, Chadžitarchanas, Chorezmas, Solchatas, Saraičikas, Urgenčas ir kt., kuriuose vystėsi amatai ir virė prekyba. Arabų keliautojas Ibn Batuta, aplankęs šalį 1333 metais, Saraj al Džadid aprašo taip: „Vienas iš gražiausių miestų, neįtikėtino dydžio, plytintis lygumoje, perpildytas žmonėmis, su gražiomis turgavietėmis, plačiomis gatvėmis.“ Miestas buvo toks didelis, kad keliautojui jį apvažiuoti prirėkdavo pusės dienos. Kai kurie Aukso Ordos miestai savo dydžiu ir gyventojų skaičiumi stipriai lenkė tuometines Vakarų Europos sostines. Palyginimui galima paminėti, kad Roma XIII amžiuje turėjo 35 tūkstančius gyventojų, Paryžius XIV amžiuje – 58 tūkstančius, tuo tarpu Aukso Ordos sostinė Saraj al Džadid – 75 tūkstančius (kai kuriais duomenimis, daugiau negu 100 tūkstančių).

Valstybė palaikė tarpautinius ryšius, aktyviai prekiaavo su Persija, Užkaukaze, Vidurine Azija, Indija, Kinija, Europa ir kitais kraštais.

Aukso Ordą sudarė dvi dalys, kurios vadinosi Ak Orda (Baltoji Orda) ir Kok Orda (Mėlynoji Orda). Jos savo ruožtu dalijosi į mažesnius ulusus su savo pavadinimais. Tradiciškai Aukso Ordos gyventojai dalijosi į klajoklinę aristokratiją, (chanus, nojonus, bekus, emyrus, murzas), kariškių luomą (temnikus, batyrus, nukerus) ir paprastus žmones (kara chalyk). Aukščiausioju Aukso Ordos valdovu buvo chanas, bet būtina iš Džuči (Čingizidų) giminės. Vietose valdė chano vietininkai – baskakai, vėliau – ulusbekai. Valdančiosioms giminėms priklausė Argynų, Barynų, Kipčakų, Širinų gentys, kurių tradicijos tęsėsi Kazanės ir dalinai – Krymo chanate. XIV a. antroje pusėje Aukso Ordos chanai surengė žygius į Volynę,

Lenkiją, Lietuvą, Balkariją, dalyvavo rusų kunigaikščių tarpusavio kovose, sprendė jų likimą, išduodami jarlykus valdyti. Didžiausią galybę Aukso Orda pasiekė valdant chanui Uzbekui. Jo valdymo laikotarpiu Islamas tapo valstybine religija, tačiau šalyje buvo išsaugota tradicinė tolerancija kitų religijų atžvilgiu.

Aukso Orda buvo aukštai išvystyta valstybė, kurioje veržliai vystėsi miestai, taikomoji dailė, mokslas. Reikia paminėti, kad prieš daugiau kaip šimtą metų iki Mikalojaus Koperniko, Aukso Ordos mokslininkas Saif Sarai išsakė mintį, kad Žemė sukasi aplink Saulę. Šioje valstybėje susidarė pavolgio tiurkų literatūrinė kalba, kurios pagrindu buvo kuriama grožinė literatūra (Saif Sarai, Sarai Achmad Chodža, Sarai Gulistani Machmud ir kt.).

XIV a. 60 – 70 metais Aukso Ordą draskė vidaus kovos dėl chano sosto. Jos pasibaigė dešiniame Volgos krante valdžią užgrobęs chanui (emyrui) Mamajui. Nepriklausydamas Džučio giminei jis valdė keletą chanų, neturėjusių pakankamai valdžios, vardu. Mamajus pralaimėjo Kulikovo mūšį (1380 m.), po to buvo sumuštas Tochtamyšo.

Tochtamyšui pavyko apjungti didžiąją Aukso Ordos dalį. 1380 – 1396 metais vyko nuožmūs mūšiai tarp jo ir Vidurinės Azijos valdovo Timūro (Tamerlano). Jie pasibaigė Tochtamyšo kariuomenės visišku sutriuškinimu, Aukso Ordos miestų nuniokojimu, šimtų tūkstančių žmonių žūtimi.

XV šimtmečio pradžioje Aukso Ordą suvienijo murza (emyras) Idegejus. Po jo mirties, dėl tarpusavio vaidų Aukso Orda nustojo gyvuoti, o jos vietoje įsisteigė keletas savarankiškų valstybių: Kazanės, Krymo, Astrachanės, Sibiro chanatai, Didžioji ir Nogajų Ordos. Kai Krymo chanas 1502 metais iki pamatų sudegino Aukso Ordos sostinę Saraj al Džadid, jau niekas nepamirina apie kitados galingą valstybę, prieš kurią du su puse šimtmečių drebėjo pusė pasaulio.

Aukso Ordos istorijos periodai

Valstybės istoriją santykinai galima suskirstyti į tris periodus. Kūrimosi periodas (Batu ir Berke valdymo laikotarpis) apytikriai apima 1242 – 1266 metus. Tuo metu užtvirtintos valstybės sienos, susiklostė stabili valdymo sistema, nusistovėjo santykiai tarp ulusų, jų valdovų, susiprėjo chano valdžia.

Aukso Ordos klestėjimo laikotarpis, kuomet ji pasiekė ekonominio, kultūrinio, politinio ir karinio išsivystymo viršūnę, datuojamas 1267 – 1359 metais, Mengu – Timūro, Uzbeko, Džanibeko ir Birdibeko valdymo laikotarpiu. Šiuo periodu (remiantis 1257 – 1259 metų gyventojų surašymo duomenimis)

Aukso Ordos epochos vidutinio sunkumo ir sunkusis raiteliai. Remo Samsutdinovo rekonstrukcija.

Aukso Orda iš visų užkariautų žemių rinko duoklę. Šį darbą atliko chano paskirti žmonės. Dešimtininkai, šimtininkai, tūkstantininkai ir temnikai (dešimt tūkstantininkai) saugojo duoklės rinkėjus ir valdininkus. Būtent šiuo laikotarpiu buvo nutraukti santykiai su Karakorumu ir Aukso Orda išsikovojo pilną nepriklausomybę.

Jos irimas prasidėjo XIV a. 60-tais metais ir baigėsi sekančio amžiaus 80-taisiais. Aukso Ordos suirimo priežastimi buvo socialiniai-politiniai ir ekonominiai faktoriai. Nuo 1346 metų miestuose siautė maras, atkeliavęs iš Kinijos. Amžininkai epidemiją laikė didele nelaime, „juodąja mirtimi“. Žmonės masiškai bėgo iš miestų. Tuo pačiu metu stepėje siautė didelė sausra, kuri padarė nepataisomos žalos žemdirbystei ir gyvulininkystei. Dėl minėtų priežasčių žuvo daugybė žmonių. XV a. trečiąjį dešimtmetį šalį vėl nuniokojo stipri sausra ir epidemijos. Egiptietis istorikas al-Makrizi pažymėjo, kad 1429 – 1430 ir ankstesniais metais Aukso Ordos teritorijoje siautė baisi sausra ir epidemijos,

Ansamblio "Alije" pasirody-

Aleksandro Melecho vadovaujamas Lietuvos totorių folkloro kolektyvas „Alije“, Alytaus rajono savivaldybės kvietimu, 2004 m. spalio 16 d. koncertavo Butrimonių kultūros namų salėje. Butrimoniškiai labai šiltai sutiko šį puikų ansamblį. Labai gaila, kad apie renginį nebuvo pakankamai informacijos, nes jame galėjo gausiau dalyvauti mūsų tautiečiai, gyvenantys Alytaus apskrityje.

Šių metų lapkričio 6 dieną „Alije“ vyks į Kėdainius, šios savivaldybės kultūros ir sporto skyriaus kvietimu. Tradiciškai Kėdainiuose kasmet vyksta tautinių grupių, gyvenančių Lietuvoje,

UŽSIENIO ŽIRGYNUOSE DZŪKAS LAUKIAMAS SU KALVIO ĮRANKIAIS

Genovaitė RAFANAVIČIENĖ ("Lietuvos ryto" žurnalistė)

Į poilsiautojų rojų - dirbti

Alytiškį Joną Chalecką į keliones po įvairius pasaulio kampejus traukia žirgai. 44 metų totorių kilmės vyras neskaičiavo, kiek šalių yra aplankęs per savo karjerą - iš pradžių kaip jojikas, o vėliau kaip treneris bei žirgų kaustytojas.

Labiausiai J.Chaleckui į atmintį įsirėžė aštuonių mėnesių viešnagė Ispanijai priklausančioje Maljorkoje.

Poilsiautojų rojuje vadinamoje saloje jis ne atostogavo, o dirbo.

Alytiškis treniravo į prabangius Maljorkos žirgynus atvykstančius jojikus bei kaustė jų augintinius.

Pasiėmė ir kaustymo įrankius

- Padirbėti Maljorkoje man pasiūlė šalčininkietis žirgų specialistas Olegas Mišenkinas. Siek tiek padvejojęs sutikau, - pasakojo J.Chaleckas.

Prieš metus jie susikrovė lagaminus ir atvyko į žirgyną Maljorkos salos pietvakariuose, priklausantį vienai danei.

Tarp kelioninių daiktų alytiškis įsidėjo ir kalvio įrankius, skirtus arklams kaustyti.

Mokančių kaustyti žirgus Maljorkoje, kaip ir Lietuvoje, trūksta.

Tai - fiziškai sunkus bei labai atsakingas darbas, nes kaustytojui patikimi ristūnai, kainuojantys keliolika tūkstančių eurų.

Pelnė ispanų pasitikėjimą

Iš pradžių atvykėliai iš Lietuvos buvo tikrinami darbe ir atidžiai stebimi, kaip jiems sekasi atlikti patikėtas užduotis.

Nesunkiai įrodęs, kad gali vaikus ir suaugusiuosius mokyti

Alytiškis J.Chaleckas žirgo kaustymą palygino su pedikiūru. Kanopa - tai arklio nagas, kurį reikia apkirpti, dildyti, lyginti, o paskui pritaikyti pasagą. Savo patirtį vyras perduoda sūnui Giedriui.

J.Chaleckas taip pat pelnė ispanų pasitikėjimą ir kaustydamas žirgus.

“Iš pradžių jie man atvesdavo senus lėtus žirgus. Stebėdavo, ar tvarkingai paruošiu kanopą, kaip pritaikau pasagą.

Po to visuose žirgynuose išgirdau vienodą atsakymą: nuo rytdienos gali pradėti dirbti”, - pasigyrė alytiškis.

Žirgus lankė pagal grafiką

Maljorkoje alytiškiui J.Chaleckui kaustyti žirgus padėdavo šalčininkietis O.Mišenkinas. Dirbti be pagalbininko rizikinga, nes ne visi ristūnai išveria maždaug valandą trunkančią procedūrą.

Žirgus vyrai kaustė keturiuose didžiuliuose žirgynuose aplink didžiausią Maljorkos miestą Palmą bei privatiems asmenims.

Vyrai per dieną pakaustydavo vieną, o dažniausiai - 3-4 žirgus.

J.Chaleckas sudarydavo grafiką, kad nepamirštų po 6-8 savaitių apžiūrėti kiekvieno savo kaustyto žirgo bei laiku pakeistų jiems pasagas.

“Atvykdavau, išsivesdavau žirgą į kiemą net neatsiklausęs šeimininko. Jeigu laiku nepakaustyčiau, vėliau sulaukčiau kaltinimų. Juk, pavėlavus pakeisti pasagą, auganti kanopa pradeda krypti, o žirgas ima šlubčioti” - paaiškino pašnekovas.

Alytiškis visą savo dėmesį skyrė tik žirgams, todėl nesidomėjo, kokios Maljorkoje poilsiaujančios garsenybės jais jodinėja.

Baikščiuosius nuramina narkozė

J.Chaleckas žirgo kaustymą palygino su pedikiūru. Kanopa - tai arklio nagas, kurį reikia apkirpti, dildyti, lyginti, o paskui pritaikyti pasagą. Kartais tenka baikštesnius žirgus apraminti lengva narkoze - ant liežuvio užtepti specialaus tepalo. Tuomet žirgas pradeda snūduriuoti ir nesipriešina, kol kaustytojas gražina kanopą. J.Chaleckas tvirtino, jog būtina ne tik jausti žirgo nuotaiką, bet ir gerai išmanyti jo anatomiją.

“Svarbiausia tiksliai žinoti, kur bei kiek galima padrožti kanopą, koks turėtų būti pasagos pakrypimas, kad žirgui ji netrukdytų bėgti, nesužeistų, kai šoka per kliūtis.

Dabar nebereikia gamintis pasagų.

Įvairiausių jų galima nusipirkti parduotuvėse, bet nedaug kas moka pakaustyti”, - pažymėjo alytiškis.

Graibstomi ir Lietuvoje

Kai J.Chaleckas susiruošė grįžti namo, žirgyno Maljorkoje savininkė pasidomėjo, ar negalėtų jis rekomenduoti kokio nors savo kolegos. Alytiškis neturėjo ką pasiūlyti, nes geri kaustytojai graibstomi ir Lietuvoje.

Jie nenori prarasti savo klientų, todėl nesusigundo darbo svetur, nors ir už didesnę atlyginimą.

Dalyvavo lapių medžioklėje

Po ilgos viešnagės Viduržemio jūroje esančioje saloje J.Chaleckas tik trumpam atsipūtė namuose ir šio rugpjūčio pabaigoje išvyko į Angliją. Čia vyras pirmą kartą dalyvavo

lapių medžioklės su žirgais ir šunimis sezono atidaryme.

Į Angliją pailsėti ir patarti treniruotėse jį pakvietė buvęs auklėtinis Dangis Rakauskas, dirbantis žirgynė netoli Jorko.

Po to Chaleckas palydėjo kitą savo auklėtinį į jojimo varžybas Norvegijoje.

Pradžiamokslis - armijoje

Šiomet Vilniaus amatų mokykla pradėjo rengti kalvius ir pasiūlė J.Chaleckui tapti jų mokytoju.

“Atsisakiau, nes tokiam fiziškai sunkiam darbui šešiolikamečiai ar

septyniolikamečiai dar nesubrendę”, - įsitikinęs kalvis.

Alytiškis šito amato pramoko sovietinėje armijoje. Tuo metu jau žinomas jojikas pakliuvo tarnauti į žirgyną.

Po treniruočių ir pratybų laisvalaikiu Jonas stebėdavo, kaip kiti kariai, prižiūrimi karininko, kausto arklius. Kartais ir jam duodavo pabandyti padrožti kanopą.

Kai J.Chaleckas, atlikęs karinę tarnybą, išsikūrė Vilniuje, jojimo mokykloje jam pasiūlė tapti seno kalvio pagalbininku.

“Iš pradžių sunkiai sekėsi. Tuomet

nebuvo instrumentų kaustyti, teko juos pačiam pasidaryti”, - pasakojo pašnekovas.

Judesiai svarbiau už žodžius

Vėliau J.Chaleckas grįžo į gimtąjį Alytaus rajoną. Kurį laiką jis vadovavo jojimo sekcijai Butrimonių žirgynė, o pastaruosius metus padeda treniruotis Seirijų žirgyno Lazdijų rajone jojikams.

Kartu su sūnumi Giedriumi vyras

Nuo redakcijos: Šis straipsnis perspausdintas iš laikraščio “Lietuvos rytas”, 2004 m. spalio 9 d., Nr. 235.

Nežinomi faktai iš Lietuvos totorių istorijos

Dr. Adas JAKUBAUSKAS

Dar iš mokyklos suoli visi žinome apie knygnešius, jų pasiaukojamą darbą lietuviškosios spaudos draudimo laikotarpiu (1864 – 1904). Knygnešiai daug nusipelnė lietuviybės išsaugojimui šiuo sunkiu carinės priespaudos laikotarpiu, gabendami uždraustus lietuviškus spaudinius per Vokietijos – Rusijos sieną. Ne vienas turbūt dar atsimename knygnešių pavardes, tačiau, greičiausiai mažai kas girdėjo, kad ši kilnų darba jiems dirbti padėjo ir Lietuvos totoriai. Štai ką rašo, remdamasis Stasio Matulaičio atsiminimais, Julius Būtėnas 1990 metais išleisto “Ūkininko” žurnalo 3-io numerio 2-e puslapyje: “Pasiitraukus iš Rytprūsių Jonui Kriaučiūnui, varpininkai atsidūrė keblioje padėtyje – negalėjo surasti kito žmogaus, kuris galėtų išvykti užsienin redaguoti “Varpą” ir “Ūkininką”. Nutarta abudu laikraščius redaguoti šiapus sienos. V.Kudirka vėl į savo rankas pasiėmė “Varpą”, o “Ūkininkui” redaguoti priprašė gydytoją Stasį Matulaitį, tuomet gyvenusį Pilviškiuose.

V.Kudirka gyveno Naumiestyje (dabar Kudirkos Naumiestis), pačiame pasienyje, ir čia buvo nesunku nunešti korespondenciją į Eitkūnus ir pasiųsti į Tilžę. S.Matulaičiui buvo sunkiau susisiekti su pasieniu, bet jisai turėjo patikimą pažįstamą žmogų – muitinės tarnautoją totorių.

Dirbdamas nelegalų darbą, S.Matulai-

tis stengėsi palaikyti su vietiniais valdininkais tokius santykius, kokie buvo reikalingi, kad neįtartų jo veiklos ir nepradėtų sekti. “Pirmiausia atkreipiau dėmesį į du valdininkus totorius - pasakoja Matulaitis savo knygoje “Atsiminimai ir kiti kūriniai”, išleistoje Vilniuje 1957 metais, kurie vėliau man daug padėjo. Vienas jų buvo Suvalkų gubernijos pasienio karių brigados vado generolo Vilčinsko sūnus. Apyšenis generolas buvo kiek sulenkėjęs, bet pritarė lietuvių judėjimui. Jo sūnus Juozas, baigęs gimnaziją, tarnavo valdininku muitinėje Kybartuose. Aš artimai jį pažinojau ir pasinaudojau jo pagalba susisiekti su užsieniu, nes jis, kaip muitinės tarnautojas ir pasienio kariuomenės vado sūnus, turėjo neribotas galimybes nugabenti į aną pusę rankraščius ir parnešti iš ten korespondenciją ir naują literatūrą”.

Gauti “Ūkininko” redakcijai rankraščiai iš Tilžės tam tikru adresu buvo persiunčiami į Eitkūnus, - pasakoja toliau S.Matulaitis, - o Vilčinskas pergabendavo juos šiapus, į Kybartus. Sutartą dieną atvažiavęs į Kybartus, aš pasiimdavau laikraščius iš Vilčinsko ir nusinešdavau į Virbalį pas burmistrą Mačį (Mačys – Kėkštas (1867 – 1902) poetas, publicistas, visuomenės veikėjas. *A.J. pastaba*), kuris man pavesdavo tai nakčiai savo miegamąjį, o pats su svečiais gerdavo ir lošdavo kortomis valgomajame kambaryje. Per nakį aš suspėdavau peržiūrėti, pataisyti ir taip sutvarkyti atsiųstą medžiagą, kad būtų tinkama spausdinti “Ūkininke”. Jeigu medžiagos trūkdavo, pats parašydavau, iškeldamas tai, kas atrodė reikalingiausia. Rytą viską atiduodavau Vilčinskui, o šis nunešdavo į Eitkūnus ir paštu pasiųsdavo redakcijai į Tilžę. Aš gi sėsdavau į traukinį ir grįždavau į Pilviškius prie savo kasdieninio darbo. Taip “Ūkininką” redagavau apie tris, keturis

mėnesius”...

Kitas totorius, kurį mini Stasys Matulaitis, - Aleksandras Sulkievičius (lenkų istoriografijoje žinomas kaip “Czarny Michał”), anuomet (1895 m.) tarnavęs akcizo tarnyboje Naumiestyje. Jam pagal tarnybines pareigas priklausė kontrabandos, tame tarpe ir lietuviškų spaudinių sulaikymas. A.Sulkievičius, aistringas PPS (Polska Partia Socjalistyczna) šalininkas, per sieną gabendavo šios partijos literatūrą. Tačiau tai jam nesutrukdė padėti lietuvių inteligentams palaikyti ryšį su užsieniu, persiųsti jų rankraščius į Rytprūsius, o iš ten praleisti lietuvišką spaudą.

Kaip matome, Lietuvos istorijoje iki šiol dar yra “baltų dėmių”, kurias būtina taisyti. Istorikai, tyrinėjantys lietuviškosios spaudos draudimo laikotarpį, turėtų atkreipti dėmesį į šį ir panašius liudijimus ir objektyviai įvertinti Lietuvos totorių indėlį, gabenant per sieną literatūrą lotyniškais rašmenimis, kuri neabejotinai padėjo lietuviybės išsaugojimui ir

Įvyko LTBS komiteto išplėstinis posėdis

Šių metų spalio 29 d. Kaune įvyko Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos komiteto išplėstinis posėdis, kuriame buvo aptarti eilė klausimų: Ramazan bairamo šventė; Kauno ir Vilniaus totorių bendruomenių veiklos atgaivinimas; stojimas į Lietuvos tautinių mažumų asociaciją; ekskursija į Kazanę; Panevėžio totorių bendruomenės pristatymas; Raižių totorių kaimo tradicijų atgaivinimas; apie Zakiatą; pagalba Bagdanavičių šeimai Butrimonyse; laikraščio “Lietuvos totoriai” leidimo 10-mečio minėjimas; Veneros Ganijevės koncerto organizavimas Vilniuje; vaikų ir jaunimo stovyklų problemos ir kiti

“LT” informacija

Lietuvos totorių problemos įstojus Lietuvai į Europos Sąjungą (ES)

Pranešimas, perskaitytas renginio „Lietuvos totorių Orientas – 2004“ konferencijoje Alytuje.

Jonas RIDZVANAVIČIUS

Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (LDK) totoriai savo naujojoje tėvynėje pragyveno įvairius laikotarpius, visuomenėje neblogus, jie buvo reikalingi savo laiku naujai tėvynei, vaidino svarbius vaidmenis, nors ir buvo savotiškai diskriminuojami. Aš turiu omenyje tai, jog būdami bajorais, jie neturėjo teisės dalyvauti valstybės valdyme. Jie turėjo iš pradžių tapti krikščionimis ir tik tada tapdavo pilnateisiais bajorais.

Blogas laikotarpis buvo XVII amžiuje (1600 – 1670 metai). Tuo laiku iš LDK išvažiavo nemažai totorių, kai kas į savo senąją tėvynę, kai kas į Turkijos teritoriją (dabartinę Rumuniją). Tokie faktai rodo, jog represijos, neteisybės, buvusios nuoskaudos prisimenamos ilgai, daug šimtmečių. Praėjo jau keturi šimtmečiai, tačiau istorijoje tai prisimenama.

Visai neblogas laikotarpis totoriams buvo XIX amžiuje. Tai buvo susiję su carinės Rusijos politika. Nežiūrint to, totoriai išliko savo tėvynės patriotais.

Kas atsitiko LDK totoriams XX amžiuje? Deja, tai buvo ko gero LDK totoriams pats blogiausias laikotarpis. Pasikeitė laikai, jie prarado savo svarbą, neteko savo buvusio aukšto valstybinio statuso. Nors iš pradžių iš inercijos veikla buvo vystoma buvusioje Lenkijoje, tačiau prasidėjęs II pasaulinis karas nubraukė visus šokišius tokius jų veiklos pasiekimus. Baltarusijoje nuo 1920 metų iš karto padėtis pasidarė bloga. Nepriklausomoje Lietuvoje padėtis blogėjo palaipsniui, iš pradžių to nesijautė, tačiau stiprėjančios nacionalistinės tendencijos darė savo. Tarybinio laikotarpio padėtis dar pablogėjo, ir ji tapo kritiška.

Prasidėjus atgimimui padėtis pradėjo keistis. Tačiau šiuo klausimu ne taip greitai galima ką nors reikšmingai pakeisti. Kokios problemos matomos dabar? Toliau aš kalbėsiu tik apie Lietuvą.

1. Turiu pasakyti, jog ypatingos pagarbos totoriai iš valstybės negauna. Tiesa, viskas, kas neprieštarauja įstatymams, leidžiama. Tačiau pagalba yra faktiškai tik žodinė. Tačiau tai nėra blogiausias dalykas.

2. Žymiai blogiau yra mumyse, mūsų bendruomenės nuotakose. Žmonės pasyvūs, visuomeniniai reikalai mažai juos domina, juos daugiau domina asmeniniai reikalai, susiję su klausimu kaip išgyventi. Daugelis stengiasi taip susitvarkyti, kad nesiskirtų nuo aplinkinių, stengiasi nusišlepti savo tautybę ir pan.

3. Tačiau man atrodo, kad padėtis

nors ir lėtai, bet keičiasi. Aš imu Kauno pavyzdį. Iš pradžių po 1989 metų Kauno valdžia į mus žiūrėjo kaip į kažkokią egzotiką, iš kur čia Lietuvoje atsirado kažkokie totoriai. Kauno konservatorių valdžia nieko nenorėjo girdėti apie jokiais tautines mažumas. Tačiau padėtis vėliau pradėjo keistis. Daugelis vadinamųjų patriotų sužinojo daugiau apie savo valstybės istoriją, apie totorių vaidmenį joje, apie jų buvusią reikšmę ir pan. Be to, pasireiškė bendri reikalavimai, norint stoti į Europos Sąjungą (ES), kad nebūtų problemų su tautinėmis mažumomis.

4. Atskirai noriu paminėti Vilniaus klausimą dėl žemės sklypo mečetės statybai. Nors aš asmeniškai laikau, kad Adomas Asanavičius apie galimybes pastatyti mečetę Vilniuje paprasčiausiai blefuoja, nors daug kaltės dėl to, jog nėra iki šiol sklypo šiai statybai, tenka mūsų Vilniaus bendruomenės vadovams, tačiau dėl to, kad žemės sklypo dabar neduoda, pagrindinė kaltė tenka Vilniaus merijai. Ir tai, toks valdžios elgesys būdingas šiuolaikinei Lietuvai.

5. Mes neturime savo tėvynės. Mes negalime laikyti savo tėvyne Tatarstaną, nors pastaruoju metu Tatarstanas deda daug pastangų, norėdamas koordinuoti pasaulio totorių bendruomenių, kurios yra daugelyje šalių, veiklą. Tačiau tos pastangos yra daugiau ideologinės, neturi materialinio pagrindo. Totorių bendruomenių pasaulyje yra labai daug, o mes vis tik esame labai maža bendruomenė, kuri negali tikėtis didesnio Tatarstano dėmesio. Be to, mes esame labai seniai atskilę nuo kitų totorių ir dėl to – labai skirtingi nuo jų.

Tatarstano pastangos jungti totorių bendruomenes pasaulyje, joms padėti nepalyginamos, pavyzdžiui, su Lietuvos pastangomis padėti savo išėivijai Lenkijoje, Karaliaučiaus srityje, Baltarusijoje ir pan. Ir tai, kad mes neturime savo tėvynės, daro mūsų padėtį sunkia, bloga, beveik be išieities. Tiesa, pastaruoju metu Turkija kažkuria prasme deklaruoja galinti būti mums kaip tėvynė. Tačiau tai nėra rimta, tai tik žodžiai.

6. Mūsų santykiai su Islamo pasauliu neaiškūs, mes jų nedominam. Nors kai kas yra. Jau keturis kartus įvyko stovykla-konferencija jaunimui Birštone. Tačiau pasaulio musulmonai turi savus interesus, mes kaip totoriai jų nedominam. Jie, matoma, mūsų ypatingai kaip musulmonais nelaiko. Ir tai suprantama, mes labai skiriamės nuo jų, mes visai

kitaip mąstom nei jie.

Su laiku Lietuvoje, kuri bus viena iš ES valstybių, matoma dides musulmonų skaičius. Aš prognozuojau, kad musulmonų Lietuvoje su laiku bus kaip ir visoje ES apie 10%. Su laiku atvykę musulmonai pradės vadovauti mūsų religinėms organizacijoms arba bent bandys tai daryti. Kas iš to gali gautis? Toli gražu neaišku. Pirmi tokių procesų požymiai jau yra. Tačiau tai tik pradžia. Aš laikau, kad vadovauti mūsų musulmoniškoms religinėms organizacijoms Lietuvoje turime mes – LDK totoriai. Man atrodo, jog mūsų religinių organizacijų laukia nemažos problemos, dideli išbandymai.

7. Be abejo, tai, kad Lietuva tapo viena iš ES valstybių, mūsų veiklai suteiks didesnių galimybių. Galbūt mes dar nežinom kokių, bet jų bus.

Reikia būti aktyviems, išnaudoti pasitaikančias galimybes. Reikia būti žinomiems. Ypatingai tai svarbu dirbant su fondais. Pažiūrėkite į karaimus. Jų yra visai mažai, tik apie 300, tačiau jie visur mus lenkia. Mes paduodam projektus į fondus ir jie. Jie gauna savo veiklai 3-5 kartus daugiau lėšų nei mes. Kodėl? Todėl, kad jie yra daugiau žinomi už mus, jų atstovai užima aukštesnius postus Lietuvoje.

Reikia reikalauti. Demokratijos sąlygomis nereikia labai kuklintis, nereikia persistengti būti per daug mandagiems. Kas reikalauja, triukšmauja, tas laimi. Žinoma, nereikia persistengti, reikia reikalauti proto ribose.

Kartoju, būnant ES, mūsų veiklai bus didesnės galimybės. Reikia jomis laiku pasinaudoti. Ir čia mūsų vadovų laukia dideli iššūkiai, didelis darbas.

Noriu pasakyti, kad aš, būdamas Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos pirmininku, mačiau, jog tai yra didelis darbas, kuris nesuderinamas su kitomis pareigomis. Mūsų bendruomenei, jos religinėms bei visuomeninėms organizacijoms reikalinga keletas etatų, jos vadovų darbas nesuderinamas su kitomis pareigomis, jų darbas - ne visuomeninės pareigos.

Tokios mano pagrindinės pastabos dabartiniame etape ryšium su Lietuvos įstojimu į ES. Kaip matote, aš ne opti-

Motiejus Janušauskas

(1910 – 2004)

Motiejiaus Janušausko šeima Australijoje 1990 metais. Iš dešinės į kairę: Motiejus, jo žmona Tamara ir sūnus Raimondas.

Nesenai aš buvau maloniai nustebintas, kai iš Alytaus man paskambino Ipolitas Janušauskas. Mūsų šiandieniniai totoriai mažai bendrauja tarpusavyje, o ši žmogų aš pažįstu nuo mūsų vaikystės. Jis visad išsiskyrė savo išsilavinimu, geranoriškumu, padorumu. O skambino jis todėl, kad tolimoje Australijoje mirė jo dėdė Motiejus Janušauskas. Man teko rašyti apie šią šeimą. Renkant medžiagą man padėjo Ipolito mama Marija Janušauskienė bei jo dėdė Steponas. Jiems už tai esu labai dėkingas. Ir štai dar viena tos šeimos mirtis.

Šių metų rugsėjo viduryje, eidamas 95-uosius metus, Pietų Australijoje mirė Motiejus Janušauskas (Matas Janus). Vėlinis gimė Butrimonių valsčiaus Vaitkutiškių kaime. Jis buvo antras iš septynių užaugusių Elžbietos ir Aleksandro vaikų (apie E.A. Janušauskų šeimą galima perskaityti 2004 m. balandžio mėn. „Lietuvos Totoriai“ numeryje). Dalį vaikystės, nuo 1914 iki 1920 m., jam teko praleisti evakuacijoje, Smolensko gubernijoje, kur buvo pasitraukusi visa šeima.

Grįžus šeimai į Tėvynę sūnus Motiejus mokėsi Merkinės progimnazijoje, vėliau Alytaus I-oje gimnazijoje, kurią ir baigė. Dar besimokydamas gimnazijoje pradėjo savo darbinę veiklą. Dirbo laikraščio leidyboje.

Po gimnazijos užbaigimo Motiejus Janušauskas atsikėlė į Kauną. Studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Mokslus užbaigė apie 1935 metus įgydamas ekonomisto specialybę. Dar besimokydamas universitete ir jį baigęs iki vokiečių okupacijos dirbo Lietuvos Banke. Trumpam laikotarpiui Banko buvo komandiruotas dirbti į Kybartus ir į Klaipėdos kraštą. Studijuodamas buvo Kauno mečetės sta-

tybos komiteto nariu, tvarkė visus statybos darbų finansus. Dar prieškarėje sukūrė šeimą, vedė Kauno totorę Tamarą Teizeraitę, irgi baigusią Kauno Vytauto Didžiojo universitete gamtos mokslus.

Vokiečių okupacijos metais dirbo Kauno veltinių fabrike buhalteriu, vėliau tapo tos gamyklos direktorium. Tame fabrike nuolatos dirbo žydai iš Kauno geto. Motiejus Janušauskas stengėsi visokeriopai palengvinti jų dalią, net savo šeimoje per karą išsaugojo žydų tautybės berniuką.

1944 m. liepą su žmona, uošve ir svainiu pasitraukė nuo grįžtančių bolševikų į Vakarų. Pateko į pabėgėlių stovyklą Vokietijoje amerikiečių okupacinėje zonoje, kur išbuvo iki 1949 metų. Tais metais pavyko emigruoti į Australiją. Jų buvo dvi šeimos - tai Janušauskai ir Jablonskai. Tolimoje svetimoje šalyje gyvenimą teko pradėti iš naujo, praktiškai nuo nulio. Atkakliai ir sunkiai dirbdamas įvairius darbus - ilgainiui jis susikūrė savo verslą ir pamažu pasiekė elementarią gerovę, užsitikrino senatvę.

Būdamas pensininku Motiejus Janušauskas daugiau laiko galėjo skirti savo pomėgiams, ypatingai knygų skaitymui, asmeninės bibliotekos tvarkymui. Savo bibliotekoje buvo sukaupęs apie 5000 įvairių knygų ir leidinių lietuvių, anglų, vokiečių, lenkų, rusų kalbomis. Biblioteka buvo katalogizuota. Jis palaikė ryšius su Vilniaus universiteto biblioteka, siuntė šiai bibliotekai savo knygas.

Motiejus ir Tamara Janušauskai užaugino sūnų Raimondą (gim. 1952 m.). Raimondas baigė mokslus, baigė doktorantūrą, yra fizikos mokslų daktaras, gyvena Pietų Australijoje, sukūrė savo šeimą. Tamara Janušauskienė mirė prieš 9 metus.

Su Motiejiaus Janušausko mirtimi totorių bendruomenė neteko išsilavinusio, plačios erudicijos žmogaus, kuris mokėjo jautriai ir nuoširdžiai bendrauti su savo šeima, su artimais ir pažįstamais. Šviesų Jo atminimą išsaugos sūnus Raimondas

Romualdas Makaveckas

Australijoje mirus Motiejui Janušauskui nuoširdžiai užjaučiame sūnų Raimondą, gyvenantį Australijoje, brolius Steponą ir Juozą Janušauskus, jų šeimas bei kitų jau mirusių brolių ir seserų šeimas, gyvenančias Lietuvoje.

*Lietuvos totorių bendruomenių sąjunga
Alytaus apskrities totorių bendruomenė*

PASNINKAS (SAWM)

Unikali Islamo moralinė, dvasinė vertybė yra pasninkas Ramadano mėnesyje. Jo dvasinė reikšmė yra:

1. Jis suteikia žmonijai kūrybingą vilties jausmą ir optimistinį požiūrį į gyvenimą, kadangi pasninkaujantis individas tikisi patikti Dievui ir siekia Jo palankumo;
2. Jis ugdo budrią ir stiprią sąžinę, kadangi pasninkaujantis asmuo laikosi pasninko paslapčia lygiai taip pat kaip ir viešai. Jokia žemiška valdžia neverčia laikytis pasninko ir netikrina, kaip tai yra daroma. Išlaikydamas asmeninę ir viešą ištikimybę, žmogus pasninkauja, kad patiktų Dievui ir patenkintų savo paties sąžinę. Nėra geresnio būdo už pasninką tvirtai žmogaus sąžinei ugdyti.
3. Jis įdiegia žmonijai kantrybę ir nesavanaudiškumą, kadangi pasninkaujant jaučiamas ir kantriai išveriamas trukūmo jausmas.
4. Pasninkas - efektyvi taikomojo saikingumo ir valios

LDK totorių asimiliacijos klausimu

Milda JAKULYTĖ - VASIL

Šiame straipsnyje noriu trumpai pasidalinti savo mintimis totorių kultūros ir kalbos klausimais, nes dažnai laikomasi požiūrio, kad totoriai yra asimiliuota bendruomenė, kadangi prarado kalbą. Savo mintims pagrįsti remsiuosi žymiausio asimiliacijos teoretiko M.Gordono teorija, nes manau, kad kalbos praradimas dar nereikia visiškos asimiliacijos, juolab kad ši praradimą totoriai kompensavo savitu kultūrinio reiškiniu – arabų kalbos ir rašmenų vartojimu religinėse apeigose ir raštijoje.

Istoriografijoje plačiausiai tyrinėti totorių kultūros ir kalbos „asimiliacijos“ klausimai. Prisitaikant prie Lietuvoje suteiktų gyvenimo sąlygų susiformavo savita totorių gyvensena, nukreipta į religijos ir savų tradicijų išlaikymą, kuri buvo aktuali, nes dalis totorių, ypač kilmingų šeimų, gana anksti priėmė krikščionybę ir papildė LDK didikų bei bajorų gretas. P.Borawskis teigia: „XVI a. I pusėje labiausiai asimiliacijai pasidavė totorių elitas, kuris buvo arti dvaro“¹. XVI–XVII a. krikšto atvejai rodo kai kurių totorių norą susitapatinti su vietiniais gyventojais ir jų tradicijomis. Jo nuomone, XVI a. totorių elito krikštijimą skatino tai, kad apsikrikštiję jie gaudavo bajorų teises. Pavienių asmenų, atsisakusių savo religijos, bendruomenė atsisakydavo, toks jų poelgis sukeldavo bendruomenės narių nepasitenkinimą. Tyrėjai, rašantys totorių asimiliacijos temomis, nė viename straipsnyje neapibrėžia, kaip jie supranta asimiliaciją. Vienintelis A.Zakrzewskis, teigia, kad nors sociologijoje asimiliacijos terminas neturi vienodo apibrėžimo, tačiau jo straipsnyje sociologijos metodai būtini, tačiau tuo ir baigia, taip ir nepasakęs kaip jis supranta asimiliaciją². Tačiau to padaryti, neapibrėžus asimiliacijos sąvokos, neįmanoma.

Totorių asimiliacijos tyrėjai skiria 3 pagrindinius asimiliacijos veiksnius:

1. kalbos praradimas;
2. krikštas, kurį skatino karinė tarnyba ir mišrios santuokos;
3. vietinės kultūros įtaka musulmonų papročiams³.

A.Zakrzewskis taip pat skiria valstybinę (krašto) asimiliaciją⁴. Jo nuomone, „valstybinę asimiliaciją rodo tai, kad totoriai savo tėvyne laikė LDK ir buvo ištikimi valdovui“. Aš manau, ištikimybės nereikėtų tapatinti su asimiliacija, o S.C.Rowello nuomone, LDK, kaip tėvynė, buvo suprantama, visų pirma, konfesine ir politine, o ne etnine forma.

M.Gordono asimiliacijos teorijoje siūloma skirti tokius svarbius kultūrinius bruožus ar papročius, kurie yra gyvybiškai svarbūs grupės kultūrinio paveldo elementai ir kurių praradimas rodo kultūrinę asimiliaciją: religija ir apeigos, etinės vertybės, muzikinis skonis, tautiniai poilsio papročiai, literatūra, istorinė kalba, bendros praeities jausmas. Anot M.Gordono, daugumos kalbos perėmimas yra asimiliacijos stadija, bet toli gražu ne visiškai asimiliacija. Jis teigia, kad tai rodo naujakurių polinkį asimiliuotis, bet, ar atvykėliai visavertiškai dalyvauja krašto gyvenime, lemia daugelis kitų veiksnių. Tas visavertis dalyvavimas galėtų būti sąlyginis asimiliacijos arba integracijos sąvokos apibrėžimas. Pavyzdžiui, Amerikos negrai, kurie beveik visi kalbėjo angliškai, kultūrinių vertybių sėmėsi iš daugumos visuomenės, jautė su ja bendrą praeitį ir pan., bet dėl kitų priežasčių viešajame gyvenime kaip visateisiai nariai nedalyvavo (bent jau iki XX a. šeštojo dešimtmečio, kai M.Gordonas atliko savo analizę).

Lietuvos totorių vaidmuo LDK istorijoje yra panašus į minėtųjų Amerikos negrų: jie linkę sugyventi ir integruotis, bet ne visada buvo laikomi saviškiais.

Būdami toli nuo islamo kraštų ir nemokėdami ar nežinodami islamo dogmų, be to, nemokėdami arabų kalbos ir gyvendami krikščioniškam krašte totoriai neišvengiamai

perėmė tam tikrų papročių. Tai atsispindi ir jų *kitabuose*. Cz.Lapiczius pastebėjo totorių rankraščiuose musulmoniškų tekstų semantinę adaptaciją – čia, priešingai Korano skelbiamoms normoms, smerkiama mišrisantuoka ar reiškiama nepakantumas žydams ir krikščionims. Tai leidžia manyti, kad totoriai kūrė savitą musulmonų tikėjimo sampratą ir LDK žemėse diegė savaip interpretuoto islamo atmainą⁵.

Kad Lietuvos totoriai per savo gyvenimo LDK istoriją sukūrė savotišką kultūrą, puikiai atsispindi jų rankraščiuose esantys kultūrinio sinkretizmo pavyzdžiai. Atitrūkę nuo islamo šaknų, bet stengdamiesi išlaikyti tikybą, jie kūrė savąjį islamą, kurio dogmų transformaciją sąlygojo jau vien pažodinis Korano vertimas, iškraipęs esmines teologines sąvokas. Rankraščiuose jie mėgino išreikšti savosios vietos naujoje kultūrinėje ir religinėje aplinkoje suvokimą. Totoriai įsiliejo į LDK kultūrų terpę ir pritaipo prie jų. Be to, būdami musulmonai, bet gyvendami atskirti nuo bendratikių, totoriai sukūrė specifiską musulmonų kultūrą, kuri praturtino musulmoniškų kultūrų visumą.

Verta paminėti, kad LDK yra taikaus musulmonų ir krikščionių sugyvenimo pavyzdys. Tuo metu, kai maurai buvo išstumti iš Ispanijos, o Austrija kovojo su turkais, į Europos krikštą pavėlavusi LDK rado vietos pabėgėliams iš Aukso Ordos priimti. Tai ypatingas dalykas: kariaudama su totorių ordomis LDK tuo pat metu kurdino totorius savo teritorijoje, kad šie gintų LDK sienas nuo vokiečių ordinų. Savo ruožtu, totoriai, vėlavai priėmę islamą, nespėjo perimti tam tikrų ypatingų nuostatų dėl būtinybės gyventi tik tarp musulmonų ir vengti kitų. Tokių pavyzdžių Europos istorijoje tikrai nėra daug – gal tik Ispanija iki inkvizicijos ir Balkanai⁶.

Asimiliacijos teorija teigia, kad kultūrinė asimiliacija įvyksta tada, kai atsisakoma savų kultūrinių papročių, religijos, bendruomenės. Šiuo požiūriu totorių negalima laikyti asimiliuotais, nes esminis dalykas, išlaikęs jų tapatumą iki XXI a., kaip tik ir yra bendruomenė bei religija. Bendruomenės nariai, atsisakę savo bendruomenės normų ir vertybių, buvo eliminuojami iš bendruomenės. Tik jie gali būti laikomi praradusiais savo tapatybę ir visiškai asimiliuotais. Tačiau apie kitus bendruomenės narius to pasakyti negalima.

Pagal šiuolaikines sociologines asimiliacijos teorijas gimtosios kalbos praradimas/atsisakymas/nebevertojimas yra svarbus žingsnis asimiliacijos link, bet dar nėra būtinas asimiliacijos veiksnys. Tuo labiau, kad priimančiosios visuomenės kalbos vartojimas kaip tik skatina integraciją. Nagrinėjant šį klausimą svarbu nustatyti, dėl kokių priežasčių kalba prarasta, koks jos vartojimo lygis, statusas etninėje bendruomenėje (liturginė ar kasdieninė) ir t.t. Tik išsiaiškinus šiuos ir kitus klausimus galima spręsti, kokia yra kalbos praradimo svarba tam tikros grupės asimiliacijai ar integracijai istorijos kontekste.

Totorių kalbos praradimo klausimas kelia daugiausiai diskusijų. Daugelis Lietuvos totorių tyrėjų⁷, remdamiesi šiuo veiksmu, teigia, kad totoriai yra asimiliuota etnokonfesinė bendruomenė. Dažniausiai jie remiasi *Risalei tatarī leh* (t.y., kaip manoma, falsifikuotu dokumentu⁸) įvardintomis totorių kalbos praradimo priežastimis ir teigia:

1. Svarbiausias dalykas, nulėmęs kalbos praradimą, buvo dažnos santuokos su krikščionėmis. Be to, visuomeniniame gyvenime sąlygų išsaugoti gimtąją kalbą nebuvo, nes

totoriai artimai bendravo su kaimynais krikščionimis. Pvz., P.Borawskis teigia, kad didžiausia kalbos praradimo priežastis – mišrios vedybos: kadangi buvo nedaug moterų totorių, teko vesti krikščionės. Tačiau J.Dlugošo kronikoje rašoma, kad tarp migrantų buvo moterų ir vaikų. Manoma, kad mišrios vedybos buvo retas reiškinys. Vadinasi, teiginį apie mišrių santuokų įtaką kalbos praradimui galima paneigti. Tuo labiau, kad teismo aktai rodo totorių netoleranciją krikščionims: jų religiją totoriai apibūdino kaip pagonišką. Kitabuose irgi smerkiamos mišrios santuokos. O be to ir LDK teisė taip pat draudė tuoktis su musulmonais.

2. Literatūroje nurodoma kita kalbos praradimo priežastis – tarnyba kariuomenėje. P.Borawskio teigimu „atlikdami karo tarnybą totoriai bendravo su krikščionimis, be to, jų asimiliaciją armijoje lengvino tai, kad jie kalbėjo lenkų kalba“⁹. Tai irgi mažai tikėtina, nes totoriai LDK kariuomenėje sudarė atskiras gentines vėliavas (dalinius), kurios buvo pagrindinis karinės organizacijos vienetas. Karinė tarnyba kalbos praradimui galėjo daryti įtaką nuo XVII a. II pusės, kai totorių pulke atsirado ir krikščioniai.

3. Svarbus dalykas, lėmęs gimtos kalbos neįtvėrimą, yra tas, kad liturginė kalba buvo arabų.

Mokslininkai nustatė, kad totoriai prarado kalbą XVI a., praėjus 100–150 metų po jų atvykimo į LDK. Tačiau žinoma, kad totorių migracija vyko keliais etapais (dažniausiai skiriami du):

1. XIV pab.–XVI a. vid. vyko masinė migracija.

2. XVI–XVII a. buvo persikeliamama tam tikromis grupėmis.

1951 m. A.Zajackowski aprašė 1804 m. chamailo turinį ir palygino su kitu chamailu. Tai padėjo nustatyti du Lietuvos totorių rašto raidos etapus:

1) ankstyvąjį (XIV–XV a.) – senovės uigurų;

2) vėlyvąjį (XVI–XVII a.) – osmanų¹⁰.

Akivaizdu, kad totorių migracijos etapai sutampa su rašto raidos etapais. Galima manyti, kad totorių kalbos tyrėjai, teigiantys, kad totoriai prarado kalbą, turi omenyje tik atvykusius čia pirmuoju migracijos etapu, o apie atvykusius antruoju etapu dažnai netylimi (manoma, kad totoriai antruoju etapu atvyko per Turkiją ir kalbėjo turkiškai).

Dar vienas aspektas, „sudaręs sąlygas“ totoriams nebevaruoti savos kalbos, yra tai, kad jie priklausė skirtingoms gentims ir neturėjo bendros kalbos arba, kalbėjo skirtingomis, tarpusavy ne visada suprantamomis tarmėmis. S.Kričinskis skiria šešias gentis, kurios atitiko totorių vėliavų pavadinimus: ušiniai, naimanai, džalairai, kongratai, barinai ir ulanai. Jis teigia, kad ulanų vėliava buvo sudaryta ne gentiniu principu, o iš aukštuomenės narių. Aukso Ordoje aukštuomenės kalba (vadinamoji literatūrinė) buvo čiagatajų kalba. Tačiau galima spėti, kad ja galėjo kalbėti ir LDK atvykę totorių aukštuomeniai, t.y. ulanų genčiai, priklausę atstovai. J.Kerdiejaus surašymo duomenimis, ulanų vėliava LDK buvo trečia pagal dydį ir turėjo 179 namus. Daugiausiai jų gyveno Ašmenos ir Gardino pavietuose.

Cz.Lapicziaus teigimu, kadangi totoriai Ordoje kalbėjo skirtingais dialektais, o ne bendra kalba, tai kalba jiems nebuvo vertybė. Vienintelis juos vienijęs dalykas buvo religija, bet ji buvo išpažįstama arabų, o ne etnine kalba ir negalėjo prisidėti prie etninės kalbos išsaugojimo¹¹. Kadangi gimtoji kalba nebuvo vertinama, totoriai lengvai galėjo perimti kitą kalbą, kurios mokėjimas ir vartojimas buvo jiems daug naudingesnis – jie galėjo laisvai bendrauti su vietos gyventojais.

XVI a. 4-5 dešimtmetyje LDK prasidėjusi Reformacija, skatino religinę literatūrą versti į gimtąją kalbą. Tai padarė įtaką ir totoriams, kurie taip pat pradėjo versti savo islamo religinę literatūrą į LDK vietines kalbas. Ir visa tai, pritariant T.Bairašauskaitei “sietina ne tik su tikrosios totorių kalbos

praradimu, bet ir su humanistinės kultūros raida bei Reformacija”¹².

Jau nuo XVI a. atsiranda baltarusiškų, o vėliau lenkiškų totorių tekstų, rašytų arabų rašmenimis. Išlikusieji totorių rankraščiai datuojami XVII a. vid. – XIX a., o seniausių žinomų XVI a. vid. rankraščių neišliko¹³. Ankstyviausias lenkiškas Korano nuorašas datuojamas XVII a. 9 dešimtmečiu.

Atvykę į LDK totoriai pirmiausia perėmė senąją rusėnų (baltarusių) kalbą, vėliau prasidėjus reformacijai ir polonizacijai jie, kaip ir LDK gyventojai, pradėjo vartoti lenkų kalbą. Tyrėjų nuomone, totorių rutenizacijos tendencija, būdinga XVI a., liko aktuali ir vėlesniais laikais. Senąją rusinų kalbą buvo verčiami pirmieji tekstai, kurie funkcionavo šalia XVI pab.–XVII a. parašytų tekstų lenkų kalba. P.Suter padarė išvadą, kad musulmonų šventosios knygos vertimą lėmė lenkų kalba. Koranas į šią kalbą galėjo būti išverstas XVI a. II pusėje, LDK intensyvios kultūrinės polonizacijos laikotarpiu, kai lenkų kalba ėmė virsti aukštos kultūros ir išsimokslinimo ženklu. Totorių rankraščiuose abi kalbos buvo atskirtos: lenkų laikoma aukštesniąja (dvasine), baltarusių – žemesniąja (kasdiene)¹⁴.

Arabų raštas totoriams buvo ne tik rašto priemonė. Tai buvo šventas raštas, liturginė islamo kalba. Iš tikrųjų totoriai kalbos praradimą kompensavo savitu reiškiniu – arabų rašmenų vartojimu. XIV a. pab.–XV a. į LDK atvykę totoriai atsinešė arabų abėcėlę, pritaikytą čiagatajų kalbai¹⁵. Vėliau, perėmė baltarusių, lenkų kalbas, savo tekstus rašė tomis kalbomis, bet arabų raidėmis. Tačiau arabų abėcėlėje yra tik 28 raidės, tad totoriai įsivedė dar 6 raides ir diakritinių ženklų (balsams žymėti), kad galėtų rašyti baltarusių ar lenkų kalbomis. Totorių žemvaldžių ir karininkų XVI–XVIII a. dokumentai dažnai buvo rašomi tokiu „totorių raštu“¹⁶. Nors totoriai prarado savo gimtąją kalbą ir dauguma nesuprato arabų kalbos, bet kiekvienas jų mokėjo skaityti ir rašyti arabiškai.

Totorių tyrėjams, rašantiems apie totorių kalbinę asimiliaciją, trukdo tam tikros išsakinjusios nuostatos. Visų pirma, kalbos praradimas jiems reiškia *nutautėjimą*; šis žodis laikomas *asimiliacijos* sinonimu. Tam tikra prasme totoriai, atvykę į LDK, buvo patyrę daugelio kultūrų įtaką kelyje iš Azijos į Europą. Tačiau totoriams kalba tikriausiai nebuvo pagrindinė vertybė ir identitetą lemiantis veiksnys. Teiginys, kad totoriai buvo visiškai asimiliuoti, turbūt daugiau pasako apie taip kalbančius negu apie Lietuvos totorius. Tuo labiau, kad LDK oficialiosios kalbos vartojimas leido totoriams į savo bendruomenę įnešti tam tikrų naujovių (testamentai, herbai),

¹ Borawski P. Asymilacja kulturowa. P. 177, 180.

² Zakrzewski A. O asymilacji Tatarow. P. 76.

³ Borawski P., Sienkiewicz W., Chrystianizacja Tatarow. P. 87, Zakrzewski A. O asymilacji Tatarow. P. 78, Borawski P. Asymilacja kulturowa. P. 167-168.

⁴ Ten pat. P. 78.

⁵ Bairašauskaitė T. Lietuvos totorių rankraščiai. P. 118.

⁶ Ispanijoje bendrasis gyvenimas baigėsi 1496 metais, o Balkanuose (Bosnijoje) – 1996 metais.

⁷ Kričinskis S. Lietuvos totoriai. P. 196, Szapszal S. O zatraceniu. P. 34, Дубински А.И. Заметки о языке. P. 83, Dubinski A. Charakterystyka języka Tatarow. P. 85, Miškinienė G. Seniausi Lietuvos totorių rankraščiai. P. 14, Канапацкі І.Б., Смолік А. Гісторыя і культура беларускіх татар. P. 97.

⁸ Rowel S. C. Lietuva, tėvyne mūsų? P. 131-132.

⁹ Borawski P. Asymilacja kulturowa. P. 196.

¹⁰ Miškinienė G. Seniausi Lietuvos totorių rankraščiai. P. 77.

¹¹ Lapicz Cz. Kitab Tatarow. P. 57.

¹² Bairašauskaitė T. Lietuvos totorių rankraščiai. P. 114.

¹³ Miškinienė G. Seniausi Lietuvos totorių rankraščiai. P. 80.

¹⁴ Bairašauskaitė T. Lietuvos totorių rankraščiai. P. 115-116.

¹⁵ Miškinienė G. Seniausi Lietuvos totorių rankraščiai. P. 79.

¹⁶ AVAK. T. 31. P. 453, 455, 459, 485, 496, 503, 513, 514.

Dėl miesto vardo Kaišiadorys kilmės

Laimutis BILKIS, Lietuvos kalbos institutas, Vilnius

Lietuvos gyvenamųjų vietų vardų kilmė tirta ir plačiausiai išnagrinėta A. Vanago darbuose. Remiantis gyvosios kalbos ir istorijos šaltinių duomenimis pateikiami miestų bei didesnių ar įžymesnių miestelių vardų kilmės aiškinimai. Jo darbuose padėti vardų kilmės aiškinimo (etimologijos) pagrindai, iš kurių matyti, jog daugeliu atvejų lingvistinis šių vardų tyrimas neatsiejamas nuo istorinio: bemaž prie kiekvieno iš jų nurodoma, kada pirmą kartą vardas minimas istorijos šaltiniuose, pateikiami formų variantai ir tik tada analizuojama lingvistiniais aspektais. Iš šių darbų išryškėja pagrindinės abejonių nekeliančios lietuvių vardų ir darybos tendencijos.

Panagrinėkime miesto vardo *Kaišiadorys* kilmę. Kaip ir daugeliu kitų atvejų, A. Vanagas pirmiausia apibūdina istorines šio miesto bei jo vardo susidarymo aplinkybes. Teigiama, kad miestas pradėjo kurtis XIX a. II pusėje, kai 1862 m. pradėtas tiesti Vilniaus-Kauno geležinkelis. Geležinkelio stotis iš pradžių vadinosi *Juodkonys* (nuo šalia esančio kaimo vardo), o vėliau pavadinta *Kaišiadorimis*. Be to, pabrėžiama, kad vardo *Kaišiadorys* užrašymo istorijos dokumentuose duomenys yra vėlyvi ir pateikiami kaip *Êtoäääðü, Êtoääüäðü, Êtoäääðü, Êtoääüäðü* iš XIX a. pab. XX a. pr. dokumentų. Iš pateikto istorinio konteksto daroma išvada, kad vardas *Kaišiadorys* yra vėlyvas, atsiradęs bene tik XIX a. antroje pusėje.

Pradėdamas lingvistinę vardo analizę A. Vanagas pabrėžia, kad vardo kilmė neiški, tačiau po to visgi pateikia kelias vardo kilmės galimybes. Sako, jog vardas yra sudurtinis *Kaiš-ia-dorys*. *Dor-* vedamas iš *dar-* (bet neiškinama šio pakitimo priežastys) ir kildinamas iš *daryti*. Toliau abejojama, kuri pirmo sandaro *Kaiš-* ar raštų *Kaš-* yra autentiška. *Kaš-* atveju kildinama iš *kašė, krepšys*, o *kaiš-* iš žodžio *kaištis*. Taigi manoma, kad vardas *Kaišiadorys* kilęs iš žmonių pavadinimo pagal profesiją – kaišiadariai t.y. kaišių darytojai ar kašiadariai – kašių darytojai.

Šios kilmės hipotezės lietuvių vardų darybos, semantikos bei kilmės tendencijų kontekste atrodo gana įtikinamai, tačiau kai kurie A. Vanago nepaminėti (matomai, nežinomi) istoriniai duomenys leidžia manyti vardą *Kaišiadorys* esantį kitokios kilmės.

Dar 1934 m. kun. S. Pupaleigio straipsnyje pažymėta, kad *Kaišiadorių* vardu nuo neatmenamų laikų vadinamas vietinis dvaras. Be to, manoma, kad tai ne lietuviškos kilmės vardas, jis nėra sudurtinis, nes „kirtis krenta ne ant ia, bet ant o“.

Ypač svarbių ir svarių istorinių argumentų, verčiančių abejoti A. Vanago aiškinimais, galima rasti R. Gustaičio knygoje „Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas“. Jame pateikti istorinių dokumentų duomenys labai išsamiai ir kvalifikuotai. Jais remiantis teigiama, kad dabartinio Kaišiadorių dvaro vietoje jau 1531 m. buvo totoriams priklausęs dvaras, o pats *Kaišiadorių* vardas istorijos dokumentuose pirmą kartą paminėtas 1590 m.: *Êtoääüäðüäðü*. Be to, nurodoma, kad LDK kariuomenės sąrašuose 1565 ir 1567 m. užrašytas šiose vietose gyvenęs totorius *Ôtëoääð Îtëoääð*. Šio totoriaus vardu ir imtas vadinti jam priklausęs dvaras. Dar pažymima, kad 1567 m. sąrašė įrašytas asmuo *Êñôî Ôääoääüäðüäðü*.

Esant dviem vardo *Kaišiadorys* kilmės hipotezėms pravartu detaliau paanalizuoti jas istoriniu ir ypač lingvistiniu požiūriu.

Neabejotinai paneigtiną minėtą A. Vanago teiginį, kad vardas *Kaišiadorys* atsirado tik XIX a. Šis vardas jau tikrai žinomas XVI a. pabaigoje. 1590 m. lapkričio 17 d. dokumente dėl Navasodų kaimo paskyrimo kuopos susirinkimo punktu tarp pavaldžių gyvenamųjų vietovių nurodoma ir *Košėdarova*. Akivaizdu ir tai, kad tose vietose gyvenęs totorius *Chaišadaras*

(ar *Choišadaras*) *Momulevičius*: 1565 m. LDK kariuomenės Lietuvos totorių Trakų vėliavos sąrašė įrašytas asmuo *Ôtëoää Äääðtëoääüäðü*, turintis žirgą, lanką ir kardą, 1567 m. tokio paties pobūdžio sąrašė yra totorius *Ôääð Îtëoääüäðü*, turintis prastą žirgą, lanką, kardą ir kirvį. Tokie užrašymai laikytini kiek netiksliais rankraščio įrašų perteikimais ir neabejotinai suponuoja to paties asmens įvardijimą *Choišadar Momulevič*. Tokių totorių asmenų tikrumą nurodo jau minėtas 1567 m. įrašas. Tuo neabejoja ir lenkų istorikas S. Dziadulewicz, kuris pateikia duomenų apie visą *Chaišadarovičių* ar *Choišadarovičių* (jis vadina *Chaszajdarowicze*) giminę. Teigiama, jog giminės pradininkas – XVI a. pirmame ketvirtyje gyvenęs *Momul v. Mamlec Jakubowicz Kalina*, kurio sūnus ir buvo 1567 m. minimas kariuomenės sąrašuose *Chaišadaras*. Pastarojo sūnus buvo Mustafa, kurio vienas iš sūnų – Jachja – 1670 m. minimas kaip Verdasavos (esančios Trakų paviete) valdytojas. Ši giminė Lietuvoje žinoma iki 1666 m., vėliau apie ją nieko negirdėti. Manoma, kad jie galėjo emigruoti į Turkiją. R. Gustaičio tyrimas rodo, kad Verdasava buvusi šalia Kaišiadorių dvaro, kurį greičiausiai valdė tas pats Jachja, ar netgi tas pats kelis vardus turėjęs dvaras, nes 1787 m. minimas palivarkas *Podlamienje-Werdasowo (ili Koszeydary)*. Taigi *Chaišadaro* ir kitų *Chaišadarovičių* sąsajos su *Kaišiadorių* dvaru yra neabejotinos.

Trumpai apžvelgus istorinius *Chaišadaro (Choišadaro) Momulevičiaus* ir kitų *Chaišadarovičių* giminės asmenų ryšių su *Kaišiadorių* dvaru aspektus konstatuotina, kad istoriškai vardo *Kaišiadorys* kilmės iš totorių asmenvardžio galimybė yra labai įtikinama. Toliau šią hipotezę reikia panagrinėti lingvistiniu aspektu.

Pirmiausia, vietinių žmonių lietuvių vartota forma yra *Kaišiadorys*. Gi įrašai dokumentuose kur kas dažniau atspindi šaknį *kaš-*: *Košėdarova* (1590 m.), *Košedary* (1895 m.), *Kašėdary* (1744 m.), *Kašedary* (1795 m.). Tačiau yra ir užrašymų, atitinkančių šaknį *kaiš-*: *Kaišedary* (1826 m.). Turint omenyje tai, kad pirmąkart (1565 m.) minimas asmenvardis užrašytas su dvigarsiu – *Choišadar Momulevič*, o vietovardžio gyvosios kalbos forma taip pat liudija dvigarsį *ai*, galima daryti prielaidą, jog forma su *kaiš-* ir buvo pirminė. S. Dziadulevičiaus vartoti variantai su *Chaszajdar, Chaszajdarowicze*, matyt, buvo suponuoti vėlesnių užrašymų, be to, jam nebuvo žinomas 1565 m. įrašas su dvigarsiu. Lietuvių dvigarsio *ai* vienbalsinimas slavų kalbomis rašytuose dokumentuose yra gana dažnas reiškinys. Palyginkim, slav. *Strygališki*, liet. *Strigališkis*; slav. *Galiuši*, liet. *Gailiūšiai*. Taigi argumentu, jog pirminė lietuviška kalbamojo vietos vardo forma buvo *Kaišiadorys* yra lyg ir pakankamai.

Kaišiadorių kilmės pagrindu laikant totorių asmenvardį *Chaišadaras* ar *Choišadaras* reikia kalbėti ne apie vietovardžio slavinimo, bet lituanizavimo dalykus. Čia išskirtini du reiškiniai: žodžio pradžios *ch* virtimas *k* ir segmento *-dar-* virtimas į *-dor-*, tiksliau *a* į *o*. Tai galima paaiškinti lietuvių kalbos ir konkrečiai lietuvių vietovardžių kontekste.

Turint omenyje tai, kad šis asmenvardis lietuvių buvo suprantamas kaip nelietuviškas žodis, jo pradžios priebalsis *ch*, kaip ir kituose skoliniuose, dėsningai pakito į *k*, pavyzdžiui, skoliniai iš slavų kalbos *kūdas, kvaraba* ir kiti.

Galima įtarti, jog segmente *-dor-* *o* iš *a* atsirado taip pat pagal slavizmų adaptacijos analogiją: *gaspadorius*. Ypač svarbūs vietovardžiai šiam kitimui pagrįsti yra gyvenamųjų vietų vardai *Ardosai* ir *Kazaklioriai*. Pirmasis iš jų veikiausiai taip pat kildinamas iš totoriško asmenvardžio *Ardašas*, antrasis – iš totorių *kozaklar (kazokai)*. Taigi ir čia sulietuvintoje formoje *a* virtęs į *o*. Kiek atsargiau tokia analogija formoje *Kaišiadorys*

ižvelgtina dėl priegaidžių skirtumo. Pastebėtina, jog visose slaviskose formose *Kaišiadorys* rašomi su *-dar-*. Jei šis segmentas tikrai būtų susijęs su liet. *daryti* (A. Vanago hipotezė), tai lietuviškoje formoje *a* turėtų būti išlaikytas. Tačiau šiuo atveju, kaip ir daugelyje kitų skolinių (slavizmų), jis paviršęs balsiu *o*. Vadinasi *-dar-* lietuvių tikrai supras tas kaip svetimos kalbos komponentas. Žinoma, kitimai *ch* į *k*, *a* į *o* būdingi lietuvių kalbos slavizmams, o šiuo atveju reikėtų kalbėti apie totoriško asmenvardžio santykį su lietuvių kalba. Čia reikia turėti omenyje tai, kad XVI a. LDK viešame gyvenime vyravo slavų kalbos, ir pirmieji asmenvardžio užrašymai yra kanceliarine slavų kalba, todėl galima manyti, kad lietuvių kalboje jį galėjo paveikti tie patys, kaip ir slavizmų, adaptavimo dėsniai.

Kaišiadorių asmenvardinės kilmės galimybę paremia ir kitos jo struktūrinės ypatybės. Kaip jau minėta, tai yra daugiskaitinis vietovardis, forma artimas didžiulei lietuvių daugiskaitinių asmenvardinės kilmės gyvenamųjų vietų vardų grupei, tokiems kaip *Bačkonys*, *Basonys*, *Gečionys*, *Rusonys* ir t.t. Jeigu šis vardas būtų kilęs iš gyventojų pagal amatą pavadinimo, tai pagal bendrąsias tendencijas reikėtų tikėtis formos *Kaišiadariai*, *Kaišiadoriai* ir pan.

Visiškai paneigtina atvirkštinė asmenvardžio ir miesto vardo chronologinių santykių galimybė, t.y. tikimybė, jog asmenvardžiai *Chaišadaras* gali būti ne totoriški, o vietovardiniai, t.y. kilę nuo dvaro vardo *Kaišiadorys* pavadinimo. Kaip jau minėta, pirmąkart užrašytas *Choiša Darmomulevič*, o iš gyvenamos vietos pavadinimo asmenvardis galėtų būti antrinis (ar trečiasis). Be to, abejonių nekelia ir svetima asmenvardžio kilmė. Tai samplaikinis darinys iš dviejų arabiškų žodžių: *Hadži (chadži)* (piligrimas į Meką) ir *Haidar* (liūtas).

Totoriškos miesto vardo *Kaišiadorys* kilmės galimybę paremia ir ta aplinkybė, jog jis kilmės požiūriu nėra koks nors ekskluzivus lietuvių vietovardis. *Kaišiadorių*, *Trakų*, *Vilniaus* apylinkėse yra ir daugiau totoriškos kilmės gyvenamųjų vietų vardų, pavyzdžiui, iš totorių asmenvardžių kilusiu laikomas ne tik jau minėtas kaimo vardas *Ardo-sai*, bet ir *Melekony* – nuo totoriaus *Melecho*, be to, neabejotinai totoriškos kilmės laikytini pavadinimai *Kozaklioriai*, *Keturiasdešimt Totorių*, *Tatarka*, *Totorinė*, *Totoriškės*.

Apibendrintai galima teigti, jog *Pastaba: Straipsnis sutrumpintas.*

Aleksandras Romanovičius - M. Achmatovičiaus vardo totorių ulonų pulko vadas

Romualdas MAKAVECKAS

Generolas Aleksandras Romanovičius

Aleksandras Romanovičius (1871-1933) rusų armijos generolas-majoras ir Lenkijos kariuomenės generolas-papulkininkas. Gimė 1871.04.01 d. Aleksiškių dvare, Lydos apskrityje (paviete). Jo tėvas Romualdas - rusų armijos artilerijos kapitonas, mama Emilija Jakubauskaitė. Jis turėjo jaunesnį brolių Jokūbą (rusų armijos leib-gvardijos pulkininką, muftijaus Jokūbo Synkievičiaus pavaduotoją).

Aleksandras brandos atestatą gavo Plocko kadetų korpuse. Nuo 1890.10.01 iki 1892.08.04 buvo Nikolajaus kavalerijos mokyklos Peterburge junkeriu (kariūnu). Toliau iš eilės tarnavo: iki 1896.12.06 kornetu, iki 1900.12.06 poručiku, iki 1909.12.06 - štabo-rotmistru dragūnų gvardijoje. Tuo pačiu metu jis buvo gvardijos dragūnų pulko puskarininkių mokyklos vadu. 1909.12.06 jis pakeliamas rotmistru ir tampa pulko eskadrono vadu. 1913.12.06 jam suteikiamas pulkininko laipsnis, ir kartu su savo pulku jis dalyvauja I pasaulinio karo frontuose.

Aleksandras eilės tvarka buvo: nuo 1915.05.28 iki 1917.05.05 - 12-ojo pasienio kavalerijos pulko vadu. Tame tarpe 1916.09.16 apsinuodijo cheminėmis dujomis Zaliėsies kaime, Minsko gubernijoje. Laikiniai nuo 1917.03.12 iki 08.02 vykdė II armijos štabo generolo-intendanto pareigas. Vėliau (1917.05.27 - 10.10) jis buvo pasienio kavalerijos brigados vadu. 1917.08.11 jam suteikiamas generolo-majoro laipsnis. Nuo 1917.09.10 iki 1918.03.01 vadovavo Suomų divizijai. Nuo to laiko, ryšium su Spalio perversmu, turėjo karo tarnybos pertrauką. Iki 1918.03.01 gyveno Peterhofe, o nuo 1918.03.01 iki 1920.01.04 radosi Lydos pavieto, Girki vietovėje.

1920.01.04 įstojo į Lenkijos kariuomenę. Jį rėmė Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos totorių sąjunga, be to, vertinant, kad jis totorių kilmės lenkas, musulmonas, 1920.02.03 jis paskiriamas M. Achmato-

Joana Bazarevskā - Romanowisz

vičiaus vardo totorių-ulonų pulko vadu. Šis pulkas tuomet buvo priskirtas IX pės-tininkų divizijai Poliesėje. Tos divizijos vadu buvo pulk. Vladislovas Sikorskis. 1920.04.22 Aleksandras paskiriamas 7-os kavalerijos brigados vadu. Brigadą sudarė 17 ulonų pulkų, vienas žvalgybos pulkas ir totorių ulonų pulkas. Brigada įėjo į operacinę grupuotę, kurios vadu buvo pulk. Juzefas Rybakas ir kuri realizavo Kijevo ofensyvą. Kartu su brigada jis dalyvavo kovose už Kijeva, vėliau buvo dislokuotas sienos apsaugai 3-os armijos šiauriniame sparne nuo Kijevo iki Pripetės žiočių. Dėl perversmo 1920.06.14 brigada patyrė pralaimėjimą. Nuo birželio 19d. brigados vadu buvo paskirtas gen. Stefanus Suševskis, o Aleksandras vėl tapo totorių ulonų pulko vadu. Šis pulkas buvo perkeltas į Plocką, vėliau dar tais pačiais metais išformuotas. 1921.04.01 Aleksandras Romanovičius išėjo į atsargą. Apsigyveno Vilniuje.

1930 m. Aleksandras išrenkamas Vilniaus musulmonų parapijos valdybos pirmininku. 1932 m. jis dar papildomai išrenkamas tos pat parapijos savišalpos kasos pirmininku. Nuo 1932 m. jis Lenkijos totorių kultūros švietimo sąjungos revizijos komisijos narys. Buvo Lenkijos Atsargos karininkų sąjungos narys. Mirė 1933.09.14 Vilniuje. Palaidotas savo giminės kapuose Lydos paviete, Nekrašiūnų miziare.

Aleksandras Romanovičius buvo vedęs Joaną Bazarevską. Šeimoje augo keturi vaikai. Sūnus Stefanus - teisininkas (palaidotas Londone), vyriausioji dukra Sofija, istorikė, Vilniaus universiteto absolventė (palaidota Londone), vidurinioji duktė Mirijema, baigė meno koledžą, dirbo piešimo mokytoja Anglijoje (palaidota Londone), jauniausioji dukra Helena, baigė pedagoginį koledžą, dirbo jaunesniųjų klasių mokytoja, pensininkė,

Mums rašo:**Prisimenant gyvenimą JAV***Gerb. Jonai,*

Dėkoju už „Lietuvos Totorių“ Nr. 5-8, kuriuose radau daug įdomių straipsnių. Beskaitydamas apie Jūsų kelionę į JAV prisiminiau LDK totorius, kuriuos pažinojau pats gyvendamas JAV 1965-1971 metais.

Cleveland'e Ohio gyveno Aleksandras Krinickas, kuris buvo vedęs, turėjo du sūnus. Detroit Michigan'e gyveno Stepas Iljasevičius, vedęs, turėjo sūnų Alį. Alis vedė amerikone, pakeitė pavardę ir sąmoningai suamerikonėjo. New York/ New Jersey gyveno Poltorzyckių ir Mirza-Murzicų šeimos iš Lenkijos.

1965-1967 metais pats gyvenau New Jersey ir gerai pažinojau Bioševus. Tėvai

gyveno East Orange, Valerijus su šeima - Harrison'e (pas savo mamos seserį), Arkadijus su šeima - Berkley Heights. Valerijus ir Arkadijus buvo inžinieriai ir aktyviai dalyvavo Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungoje (ALIAS). Valerijus dar Lietuvoje vedė lietuvaitę Marytę, turėjo dukras Žanetą ir Dalilą. Abi ištekėjo už amerikiečių. Arkadijus vedė vokietaitę Klarą, turėjo dukras Ingeborgą (rodos) ir Tamarą.

Dabar kelios pataisos Jūsų straipsniui „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės totoriai“, kuriame rašote apie mane ir mano tėvą. Tėvas buvo aktyvus Didžiosios Britanijos Lietuvių Sąjungos (DBLS) Centro Valdybos narys įvairiose pareigose nuo 1947 iki 1974/5 m, t.y. apie 27/28 metus. Mane išrinko

į DBLS Centro Valdybą 1974/5 ir joje buvau apie 15 metų, beveik visą laiką - sekretorium. Senokai **nesu** aktyvus DBLS veikloje, esu tik eilinis jos narys. Mano visuomeninė veikla yra Baltų Taryboje (bendra organizacija su estais ir latviais), kurioje esu vicepirmininku, ir Britų-Lietuvių Draugijoje (t.y. britų ir lietuvių draugija), kurioje esu sekretorium. Apie abi organizacijas ir mano veiklą jose galima pasiskaityti „Kultūros Baruose“ Nr.7 (2004).

Gedimino 4-ojo laipsnio ordiną iš Prezidento Valdo Adamkaus 2002 metais gavau „už asmeninį indėlį plėtojant Lietuvos Respublikos ir Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės bendradarbiavimą bei nuopelnus, remiant Lietuvos pastangas integruotis į transatlantines struktūras“. Čia nenoriu girtis, cituoju tik dėl įdomumo.

*Su linkejimais**Aleksas Vilčinskas*

P.S. Juozas Vilčinskas buvo DBLS pirmininku du kartus: pirmą kartą - 1958.IX.27 - 1959.XI. 14 ir antrą kartą

Įkurta Panevėžio totorių bendruomenė

2004 m. balandžio 26 d. Lietuvos Teisingumo ministerija įregistravo Panevėžio totorių bendruomenę. Ši bendruomenė šiuo metu susideda tik iš 15 narių, kurie yra Kazanės, Astrachanės, Sibiro totorių palikuonys ir įvairiais būdais atsidūrė Lietuvos teritorijoje po II Pasaulinio karo. Nauja bendruomenė yra Panevėžio tautinių mažumų asociacijos, kuriai vadovauja Panevėžio miesto meras Vitas Matuzas, pilnateisis narys. Be totorių šiai asociacijai priklauso ukrainiečių, baltarusių, karaimų, lenkų, azerbaidžaniečių ir kitų tautų bendruomenės. Asociacijos nariai savo renginius praveda miesto rusiškoje mokykloje, kurioje tautinėms bendruomenėms yra skirtos patalpos III aukšte.

Nauja bendruomenė bendradarbiauja ir su kitomis Lietuvos totorių tautinėmis organizacijomis – Lietuvos totorių bendruomenių sąjunga, Vilniaus krašto totorių bendruomenė, Visagino miesto toto-

Islamas Bogatovas - Panevėžio totorių bendruomenės pirmininkas.

rių bendrija. Artimiausiu metu šios bendruomenės planuose - įstoti į Pasaulinį totorių kongresą. Neseniai šios bendruomenės pirmininkas Islamas Bogatovas, būdamas su žmona Kazanėje, vedė sėkmingas derybas Pasaulinio totorių kongreso Vykdomajame komitete ir Kazanės miesto administracijoje. Bendruomenės artimiausiuose planuose – atidaryti sekmadieninę mokyklą, kurioje vaikai būtų mokomi totorių kalbos, pagalba karo veteranams, ekskursijų vietos totoriams organizavimas į istorinę tėvynę.

„LT“ informacija

Mirus Kasijonui Aleksandravičiui, nuoširdžiai užjaučiame žmoną Rozaliją, sūnų Kostą, dukrą Vėlidą, anūkus ir kitus artimuosius. Kauno ir Alytaus apskričių totorių bendruomenės

Kvietimas

Šių metų lapkričio 20 d. 15 val. Vilniuje, Lenkų kultūros rūmuose (Naugarduko g. 76) įvyks Lietuvos totorių kultūros vakaras.

Programoje:

1. Koncertas. Dainuoja Lietuvos operos ir baletto teatro solistė, pasaulinio garso dainininkė **Irena Milkevičiūtė.**

2. Diskoteka, šokiai.

Įėjimo bilieto kaina - 5 - 7 Lt. Bilietus bus galima įsigyti tą pačią dieną rūmų foje nuo 13.00 val.

Maloniai kviečiame.

Vilniaus krašto totorių bendruomenė

P.S. Susisiekiama: nuo geležin-

Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos laikraštis

Totorių g. 6, 3000 Kaunas
Leidžiamas nuo 1995 m. sausio
SL Nr.238

Vyr. redaktorius: Galimas Sitdykovas ☎ 8-37-760816, E-mail: galsit@delfi.lt

Ats. sekretorius: Adas Jakubauskas ☎ 8-5-2605869, mob.8-682-72328

Redakcinės kolegijos nariai:

R. Makaveckas ☎ 8-37-390641,

M. Milkamanavičienė ☎ 8-315-27929,

J.Ridzvanavičius ☎ 8-37-736802,

Spausdino: KTU spaustuvė, užsakymo Nr.

Autorių ir redakcijos nuomonės gali nesutapti.

E-mail: ridzjona@pit.ktu.lt

R. Jakubauskas ☎ 8-37-716885 mob.

8-674-17710 E-mail: rrr73@kalnieciai.

It,
Tiražas - 500 egz.